

Ο σύντροφος Λένιν μιλούσε συχνά μαζί μου για το γυναικείο ζήτημα. Εδινε, όπως φαίνεται πολύ μεγάλη σημασία στο γυναικείο κίνημα, σαν ζητήματος τόσο ουσιαστικού, που αγκαλιάζει πολλές πλευρές του κινήματος των μαζών, και που μπορεί σ' ορισμένες συνθήκες να γίνει τμήμα του αποφασιστικό. Είναι αυτονόητο πως γι' αυτόν η απόλυτη κοινωνική ισοτιμία της γυναίκας ήταν βασικό γεγονός εκτός συζητήσεως για έναν κομμουνιστή.

Η πρώτη μας πολύωρη συνομιλία πάνω σ' αυτό το θέμα έγινε το φθινόπωρο του 1920 στο μεγάλο γραφείο του Λένιν στο Κρεμλίνο. Ο Λένιν καθόταν στο γραφείο του, που σκεπασμένο με χαρτιά και βιβλία μαρτυρούσε για τις ασχολίες και τις δουλιές του, αλλά δίχως την «ακαταστασία της μεγαλοφυίας».

– Πρέπει αναμφίβολα να δημιουργήσουμε ένα ισχυρό παγκόσμιο γυναικείο κίνημα πάνω σε σαφή, καθορισμένη θεωρητική βάση, άνοιξε ο Λένιν τη συζήτηση, αφού χαιρετιστήκαμε. Είναι φανερό πως χωρίς μαρξιστική θεωρία δεν μπορεί να υπάρχει καλή πράξη. Για μας τους κομμουνιστές είναι απαραίτητο και σ' αυτό το ζήτημα ένα απόλυτο ξεκαθάρισμα αρχών. Πρέπει να ξεχωρίζουμε εντελώς από τα υπόλοιπα κόμματα. Είναι αλήθεια πως το II Συνέδριό μας της Διεθνούς δεν κατόρθωσε, δυστυχώς να συζητήσει το γυναικείο ζήτημα, αλλά δεν μπόρεσε να πάρει μια οποιαδήποτε οριστική θέση. Το ζήτημα σκάλωσε στην επιτροπή. Αυτή πρέπει να επεξεργαστεί απόφαση, θέσεις, μια σταθερή γραμμή. Μα ως τώρα λίγο προωθήθηκε η δουλιά της. Σ' αυτό απάνω πρέπει, εσείς να τη βοηθήσετε.

Είχα κιόλας ακούσει από άλλους, αυτά που μου έλεγε τώρα ο Λένιν, και εξέφρασα το θαυμασμό μου γι' αυτό. Ημουν κατενθουσιασμένη από τα όσα είχαν κάνει οι Ρωσίδες γυναίκες στη διάρκεια της Επανάστασης, από όλα όσα κάνουν τώρα για την περιφρούρηση της Επανάστασης και την παραπέρα ανάπτυξή της. Οσον αφορά τη θέση και τη δράση των συντροφισσών μέσα στο κόμμα των μποσλεβίκων, μου φαινόταν πως σ' αυτό το σημείο το κόμμα είναι κυριολεκτικά υποδειγματικό. Μόνο αυτό δίνει στο διεθνές κομμουνιστικό γυναικείο κίνημα πολύτιμες, εκπαιδευμένες και δοκιμασμένες δυνάμεις, όντας ταυτόχρονα και ένα μεγάλο ιστορικό παράδειγμα.

– Αυτό είναι σωστό, αυτό είναι πολύ καλό, παρατήρησε ο Λένιν με ελαφρό χαμόγελο. Στην Πετρούπολη, εδώ στη Μόσχα, σε πόλεις και σε βιομηχανικά κέντρα, που βρίσκονται μακριά, οι προλετάρισσες μεγαλούργησαν στη διάρκεια της Επανάστασης. Χωρίς αυτές δε θα μπορούσαμε να νικήσουμε. Ή ίσως να μην νικούσαμε και καθόλου. Αυτή είναι η γνώμη μου. Πόσο θάρρος δείξαν, πόσο θαρραλέες είναι και τώρα! Δεν μπορείτε να φανταστείτε πόσα βάσανα και στερήσεις έχουν υποστεί. Και βαστάν, βαστάν γιατί θέλουν να υπερασπίσουν τα Σοβιέτ, γιατί θέλουν τη λευτεριά και τον κομμουνισμό. Ναι, είναι υπέροχες οι εργάτριές μας, είναι μαχήτριες της τάξης τους. Είναι άξιες θαυμασμού και αγάπης. Πρέπει γενικά να ομολογήσουμε πως στην Πετρούπολη, στη διάρκεια του αγώνα εναντίον μας οι «καντέτικες» κυρές έδειξαν μεγαλύτερο θάρρος απ' ό,τι οι γιούνκερς.

Αυτή είναι η αλήθεια: στο κόμμα μας έχουμε σταθερές, έξυπνες και ακούραστα δραστήριες κομμουνίστριες. Θα μπορούσαν να καταλάβουν υπεύθυνες θέσεις στα Σοβιέτ, στις Εκτελεστικές Επιτροπές, στα Επιτροπάτα του Λαού, στα ιδρύματα. Απ' αυτές πολλές δούλευαν μέρα και νύχτα, είτε στο κόμμα, είτε μέσα στο λαό των προλετάριων και των αγροτών, είτε στο Κόκκινο Στρατό. Είναι για μας εξαιρετικά πολύτιμο πράγμα αυτό.

Και είναι σπουδαίο για τις γυναίκες όλου του κόσμου, γιατί μαρτυρεί τις ικανότητες των γυναικών, τη μεγάλη αξία που έχει η δουλιά τους για την κοινωνία. Η πρώτη προλεταριακή δικτατορία ανοίγει πραγματικά το δρόμο προς την απόλυτη κοινωνική ισοτιμία της γυναίκας. Αυτή ξεριζώνει περισσότερες προκαταλήψεις, απ' ό,τι οι όγκοι των όσων έχουν γραφεί για την ισοτιμία της γυναίκας. Και όμως, παρ' όλα αυτά, δεν έχουμε ακόμα ένα παγκόσμιο κομμουνιστικό γυναικείο κίνημα, και πρέπει να το πετύχουμε πάση θυσία. Πρέπει να καταπιαστούμε αμέσως να το φτιάξουμε. Χωρίς αυτό το κίνημα δεν είναι και δε θα είναι ποτέ πλέρια η δουλιά της Διεθνούς μας και των κομμάτων της. Και η επαναστατική μας δουλιά πρέπει να προχωρεί κατά τρόπο ολοκληρωμένο. Πέστε μου πώς έχουν τα πράγματα, πώς δουλεύουν οι κομμουνιστές στο εξωτερικό.

Αρχισα να διηγίεμαι για όλα, όσα μπορούσα να γνωρίζω στις συνθήκες της τοτινής αδύνατης και μη ταχτικής σύνδεσης ανάμεσα στα κόμματα, που προχώρησαν στην Κομμουνιστική Διεθνή. Ο Λένιν άκουε με προσοχή, σκύβοντας ελαφρά προς τα μπρος χωρίς να εκδηλώνει ανία, ανυπομονησία ή κούραση, παρακολουθώντας με έντονο ενδιαφέρον ακόμα και δευτερεύουσες λεπτομέρειες. Δεν ξέρω κανέναν που θα μπορούσε καλύτερα από κείνον να σε ακούσει, να τα βάζει γρηγορότερα όλα στη σειρά καθορίζοντας τη γενική τους σύνδεση. Αυτό φαινόταν από κάτι σύντομες και πάντα πολύ συγκεκριμένες ερωτήσεις, που έκανε από καιρό σε καιρό, ενώ εγώ διηγόμουν, καθώς και από το πώς ύστερα γυρνούσε σ' αυτή ή εκείνη τη λεπτομέρεια της ομιλίας. Ο Λένιν έκανε αρκετές μικροπαρατηρήσεις.

Εννοείται μιλούσε ιδιαίτερα λεπτομερειακά για την κατάσταση στη Γερμανία. Του είπα πως η Ρόζα⁽¹⁾ έδινε μεγάλη σημασία στο τράβηγμα όσο γίνεται πλατύτερων γυναικείων μαζών στην επαναστατική δουλιά.

Οταν ιδρύθηκε το Κομμουνιστικό Κόμμα, η Ρόζα επέμενε για την έκδοση εφημερίδας, αφιερωμένης στο γυναικείο κίνημα. Οταν ο Λέο Ιογκιχές συζητούσε μαζί μου το σχέδιο δουλιάς του κόμματος, στην τελευταία του συνάντηση μαζί μου, ενάμισι εικοσιτετράωρο πριν τον δολοφονήσουν, και σχέδιο οργανωτικής δουλιάς μέσα στις γυναίκες εργάτριες. Το κόμμα καταπιάστηκε μ' αυτό το ζήτημα στην πρώτη κιόλας παράνομη συνδιάσκεψή του. Οι εκπαιδευμένες και έμπειρες διαφωτίστριες και καθοδηγήτριες, που αναδείχτηκαν στην προπολεμική και την πολεμική περίοδο, έμειναν όλες σχεδόν χωρίς εξαίρεση στα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα και των δυο αποχρώσεων και συγκρατούσαν με την επιρροή τους τις αναταραγμένες μάζες των εργατριών. Ωστόσο και μέσα στις γυναίκες είχε ήδη δημιουργηθεί ένας μικρός πυρήνας συντροφισσών με ενεργητικότητα και αυταπάρνηση, που συμμετείχαν σ' όλη τη δουλιά και τον αγώνα του κόμματός μας. Το Κόμμα έχει πια οργανώσει πάνω σε πρόγραμμα τη δράση μέσα στις γυναίκες. Εννοείται πως όλα αυτά είναι μόνο η αρχή, αλλ' όμως μια καλή αρχή.

– Δεν είναι άσχημα, δεν είναι καθόλου άσχημα, είπε ο Λένιν. Η ενεργητικότητα, η αυταπάρνηση και ο ενθουσιασμός των κομμουνιστριών, το

θάρρος και η σύνεσή τους σε περίοδο παρανομίας ή μισοπαρανομίας ξανοίγουν καλή προοπτική για την ανάπτυξη της δουλιάς. Η κατάκτηση των μαζών και η οργάνωση εκδηλώσεων είναι πολύτιμα. Πώς πάει όμως η δουλιά για μια σαφή κατανόηση των βάσεων αυτού του ζητήματος για μια σχετική εκπαίδευση των συντροφισσών; Γιατί αυτό έχει αποφασιστική σημασία για τη δουλιά μέσα στις μάζες. Δεν μπορώ να θυμηθώ τώρα, ποιος είπε το: «για την πραγματοποίηση μεγάλων έργων, χρειάζεται ενθουσιασμός». Εμείς και οι εργαζόμενοι όλου του κόσμου έχουμε να πραγματοποιήσουμε ακόμα πραγματικά μεγάλα έργα. Ετσι λοιπόν, τι ενθουσιάζει τις συντρόφισσές σας, το γυναικείο προλεταριάτο στη Γερμανία; Πώς πάει η υπόθεση της προλεταριακής ταξικής συνειδητοποίησής τους; Είναι συγκεντρωμένα τα ενδιαφέροντά τους, η δραστηριότητά τους στα πολιτικά αιτήματα της στιγμής; Γύρω από τι συγκεντρώνεται η σκέψη τους;

Σχετικά μ' αυτό έχω ακούσει περίεργα πράγματα από Ρώσους και Γερμανούς συντρόφους. Αυτό πρέπει να σας το πω. Μου είπαν πως μια κομμουνίστρια προικισμένη εκδίδει στο Αμβούργο μια εφημερίδα για τις πόρνες, και προσπαθεί να τις οργανώσει για επαναστατική πάλη. Η Ρόζα, σαν κομμουνίστρια, ενεργούσε, εμπνεόταν από ανθρωπιστικά αισθήματα, όταν σ' ένα άρθρο της είχε πάρει θέση υπέρ μιας πόρνης, που λόγω παραβίασης αστυνομικών κανονισμών, σχετικά με το ελεεινό επάγγελμά της, οδηγήθηκε στη φυλακή. Είναι αξιολύπητες αυτές, γιατί είναι διπλά θύματα της αστικής κοινωνίας. Πρώτον, είναι θύματα του καταραμένου συστήματος ιδιοκτησίας, και επί πλέον της καταραμένης ηθικής υποκρισίας. Είναι ολοφάνερο αυτό. Μονάχα ένας βάνουσος, κοντόφθαλμος άνθρωπος, μπορεί να το ξεχνά. Όμως άλλο είναι να το καταλαβαίνεις, και άλλο είναι πώς να σας το πω – να πας να οργανώσεις τις πόρνες, σαν ειδικό επαναστατικό μαχητικό τμήμα, και να εκδίδεις γι' αυτές επαγγελματικό όργανο. Μα δεν υπάρχουν στη Γερμανία, εργάτριες της βιομηχανίας, που πρέπει να οργανώσουμε, για τις οποίες πρέπει να υπάρχει εφημερίδα, που είναι απαραίτητο να τις τραβήξουμε στον αγώνα μας; Εδώ πρόκειται για μια αρρωστιάριχη παρέκκλιση. Αυτό μου θυμίζει πολύ τη μόδα των λογοτεχνών, που παρουσίαζε την κάθε πόρνη να έχει μορφή γλυκιάς Παναγίας. Είναι αλήθεια πως και εδώ η βάση ήταν υγιής: η κοινωνική

συμπόνια, η αγανάκτηση ενάντια στην ηθική υποκρισία της αξιοσέβαστης αστικής τάξης. Αλλά η υγιής αυτή αρχή κάτω απ' την αστική διάβρωση εκφυλίστηκε. Η πορνεία γενικά και εδώ σε μας θα μας προβάλει πολλά ακόμα δύσκολα προβλήματα. Να επαναφέρουμε την πόρνη στην παραγωγική δουλιά, να βρούμε γι' αυτήν μια θέση στην κοινωνική οικονομία, να, σε τι έγκειται το ζήτημα. Είναι όμως δύσκολο και περίπλοκο να το επιτύχουμε στις σημερινές συνθήκες της οικονομίας μας και γενικά των υφισταμένων όρων. Ορίστε, ένα μέρος του γυναικείου κινήματος, που ορθώνεται μπροστά μας σ' όλο το πλάτος του και απαιτεί τη λύση του ύστερα από την κατάκτηση της κρατικής εξουσίας απ' το προλεταριάτο. Αυτό το ζήτημα σε μας, στη Σοβιετική Ρωσία, θα μας δημιουργήσει πολλές ακόμα σκοτούρες. Ας γυρίσουμε όμως στη δική σας ειδική περίπτωση που έχουμε στη Γερμανία. Το κόμμα δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να βλέπει με απάθεια αυτές τις αντικανονικές ενέργειες των μελών του. Αυτό δημιουργεί συγχύσεις και σκορπάει τις δυνάμεις. Εσείς όμως προσωπικά τι κάνατε για να τις εμποδίσετε;

 Προτού ακόμα προλάβω να απαντήσω, ο Λένιν συνέχισε:

– Δεν τέλειωσε ακόμα, Κλάρα, ο κατάλογος των αμαρτιών σας. Μου είπαν ότι στις βραδιές ανάγνωσης και συζήτησης με τις εργάτριες εξετάζονται, ως επί το πλείστον, ζητήματα του φύλου και του γάμου, ως εάν αυτό αποτελούσε αντικείμενο υψίστης σημασίας για την πολιτική διαπαιδαγώγηση και τη διαφωτιστική δουλιά. Δεν πίστευα στ' αυτιά μου, όταν μου το είπαν. Το πρώτο κράτος της προλεταριακής δικτατορίας παλεύει με τους αντεπαναστάτες όλου του κόσμου. Η κατάσταση μέσα στην ίδια τη Γερμανία απαιτεί μεγίστη συσπείρωση όλων των προλεταριακών επαναστατικών δυνάμεων για την απόκρουση της αντεπανάστασης, που προβάλλει ολοένα και μεγαλύτερη πίεση. Και τον ίδιο καιρό οι δραστήριες κομμουνίστριες εξετάζουν τα ζητήματα του φύλου και το ζήτημα των μορφών του γάμου στο παρόν, στο παρελθόν και το μέλλον! Θεωρούν σαν πρώτιστο καθήκον τους να διαφωτίσουν την εργάτρια σ' αυτόν τον τομέα. Λένε πως τη μεγαλύτερη απήχηση βρήκε η μπροσούρα μιας Βιεννέζας κομμουνίστριας για τα ζητήματα του φύλου. Τι σαχλαμάρα είναι αυτή η φυλλάδα! Ο,τι σωστό βρίσκεται μέσα,

οι εργάτες από πολύ πριν το έχουν διαβάσει στον Μπέμπελ, όπου όμως δεν είναι σε μορφή ανιαρή και ακατέργαστη όπως στην μπροσούρα, μα σε μορφή γοητευτική, που σε συναρπάζει, όλο επίθεση κατά της αστικής κοινωνίας. Η μπροσούρα αναφερόμενη στις φροϋδικές απόψεις παίρνει μια κάποια «επιστημονική» χροιά, αλλά αυτά όλα είναι ερασιτεχνικά φληναφήματα. Η θεωρία του Φρόντ είναι τώρα, ως εκ του είδους της, μια μοντέρνα παραδοξολογία. Αντικρίζω με δυσπιστία τις θεωρίες του φύλου, που εκθέτονται σε άρθρα, σε αναλύσεις, σε μπροσούρες κλπ. με λίγα λόγια, σε κείνη την ειδική αρθρογραφία, που άνθισε πλούσια στο λιπασμένο έδαφος της αστικής κοινωνίας. Δεν τρέφω εμπιστοσύνη σε κείνους, που συνεχώς και επίμονα μένουν απορροφημένοι στα ζητήματα του φύλου, όπως ένας Ινδός φακίρης προσηλώνεται στον αφαλό του. Μου φαίνεται πως αυτή η αφθονία των θεωριών του φύλου, που στο μεγαλύτερο μέρος τους είναι υποθέσεις, και μάλιστα συχνά αυθαίρετες, πηγάζει από προσωπικές ανάγκες. Ακριβώς από την τάση να δικαιολογήσουν στην αστική ηθική τη δική τους αντικανονική ή υπερβολική σεξουαλική ζωή και να εκλιπαρήσουν ανοχή για τον εαυτό τους. Για μένα αυτός ο καμουφλαρισμένος σεβασμός προς την αστική ηθική με διαθέτει τόσο εναντίον στα ζητήματα του φύλου, όπως και το ερωτικό πασπάτεμα. Όσο κι αν θέλει να εμφανιστεί η κίνηση αυτή σαν διαμαρτυρία και επαναστατική, ωστόσο σε τελευταία ανάλυση είναι απόλυτα αστική. Είναι μια εξαιρετικά αγαπημένη απασχόληση των διανοουμένων και των συγγενικών προς αυτούς στρωμάτων. Μέσα στο κόμμα, μέσα στο ταξικά – συνειδητό, το αγωνιζόμενο προλεταριάτο, γι' αυτήν δεν υπάρχει θέση.

Στο σημείο αυτό έκανα την παρατήρηση ότι στις συνθήκες της κυριαρχίας της ατομικής ιδιοκτησίας και του αστικού καθεστώτος τα ζητήματα του φύλου και του γάμου κάνουν να ωριμάσουν ποικίλα καθήκοντα, οι προστριβές και τα βάσανα των γυναικών όλων των τάξεων και των στρωμάτων. Ο πόλεμος και οι συνέπειές του όξυναν εξαιρετικά για τις γυναίκες τις προστριβές και τα βάσανα, που υπήρχαν πρωτύτερα ακριβώς στον τομέα των σχέσεων ανάμεσα στα φύλα. Βγήκαν στο φανερό προβλήματα, που πριν τα κρύβανε από τις γυναίκες. Σ' αυτό προστίθεται και η ατμόσφαιρα της επανάστασης που άρχισε. Κλονίζεται σ' όλα τα σημεία του ο κόσμος των παλιών αισθημάτων και

ιδεών. Αδυνατίζουν και σπάνε οι παλιές κοινωνικές σχέσεις. Ξεπροβάλλουν τα έμβρυα των νέων, μη διαμορφωμένων ακόμα ιδεολογικών προϋποθέσεων για τις σχέσεις του ανθρώπου προς τον άνθρωπο. Το ενδιαφέρον προς τα ζητήματα αυτά εξηγείται από την ανάγκη να ξεκαθαριστεί η κατάσταση, από μια ανάγκη προς νέους προσανατολισμούς. Σ' αυτό οφείλεται επίσης και η αντίδραση ενάντια στις παραποιήσεις και την απάτη της αστικής κοινωνίας. Οι αλλαγές των μορφών του γάμου και της οικογένειας στην πορεία της ιστορίας, σε εξάρτησή τους απ' την οικονομία, είναι ένα βολικό μέσο για το ξερίζωμα από το μυαλό των εργατριών της προκατάληψης για την αιωνιότητα της αστικής κοινωνίας. Μια ιστορικο-κριτική στάση απέναντί της πρέπει να φτάνει ανεπιφύλαχτα στη διάλυση του αστικού καθεστώτος, στο ξεσκέπασμα της ουσίας του και των συνεπειών που προκαλεί, συμπεριλαμβανομένου του στιγματισμού της απατεωνίστικης ηθικής. Όλοι οι δρόμοι οδηγούν στη Ρώμη. Η κάθε μαρξιστική ανάλυση που αφορά ένα σπουδαίο τμήμα του ιδεολογικού εποικοδομήματος της κοινωνίας, ένα σημαντικό κοινωνικό φαινόμενο οφείλει να οδηγεί στην ανάλυση του αστικού καθεστώτος και της βάσης του, της ατομικής ιδιοκτησίας, και κάθε τέτοια ανάλυση οφείλει να οδηγεί στο συμπέρασμα ότι «πρέπει να καταστραφεί η Καρχηδόνα».

Ο Λένιν κουνούσε το κεφάλι χαμογελώντας.

– Ωστε έτσι! Εσείς, ακριβώς σαν δικηγόρος υπερασπίζεστε τις συντροφισσές σας και το κόμμα σας! Εννοείται, αυτό που λέτε, είναι δίκαιο. Για το λάθος όμως που έγινε στη Γερμανία, αυτό μπορεί στην καλύτερη περίπτωση, να χρησιμεύσει για συγχώρηση, μα όχι για δικαιολογία. Το λάθος παραμένει λάθος. Μπορείτε εσείς να με βεβαιώσετε πως στη διάρκεια της ανάγνωσης και των συζητήσεων τα ζητήματα του φύλου και του γάμου εξετάζονται από την άποψη ενός συνεπούς, συνδεδεμένου με τη ζωή, ιστορικού υλισμού; Αυτό το πράγμα προϋποθέτει πολύπλευρες βαθιές γνώσεις, την πλέον ξεκάθαρη μαρξιστική αφομοίωση τεράστιου υλικού. Πού έχετε εσείς τώρα δυνάμεις για τέτοιο πράγμα; Αν είχατε τέτοιες δυνάμεις, ποτέ δε θα συνέβαινε ώστε μια μπροσούρα, σαν αυτή που λέμε, να χρησίμευε για διδαχτικό υλικό στις βραδιές ανάγνωσης και συζητήσεως. Αντί να την κριτικάρουν, τη συνιστούν

και τη διαδίδουν. Πού λοιπόν οδηγεί σε τελευταία ανάλυση αυτή η μη ικανοποιητική, η μη μαρξιστική συζήτηση; Στο να μην εκλαμβάνονται σαν μέρη του κύριου κοινωνικού ζητήματος τα ζητήματα του φύλου και του γάμου. Απεναντίας το μεγάλο κοινωνικό ζήτημα αρχίζει να φαίνεται σαν εξάρτημα του ζητήματος του φύλου. Το πρωταρχικό περνάει σε δευτερεύουσα μοίρα. Αυτό όχι μόνο παρεμποδίζει το ξεκαθάρισμα αυτού του ζητήματος, μα συσκοτίζει γενικά τη σκέψη, συσκοτίζει την ταξική συνείδηση των εργατριών.

Εκτός απ' αυτό, θα κάνω ακόμα μια όχι περιττή παρατήρηση. Ήδη ο σοφός Σολομών έλεγε: «καιρός παντί πράγματι». Πέστε μου, σας παρακαλώ, είναι τώρα ώρα να απασχολείτε τις εργάτριες επί μήνες ολόκληρους για το πώς αγαπούν και αγαπιούνται, για το πώς να κορτάρουν και να κορτάρονται; Και, εννοείται, πως γίνονταν αυτά στο παρελθόν, πως γίνονται τώρα και πως θα γίνονται στο μέλλον και μάλιστα στους διάφορους λαούς. Και αυτό, παρακαλώ, το ονομάζουν με καμάρι ιστορικό υλισμό. Τώρα ο νους και ο λογισμός των εργατριών πρέπει να κατευθύνεται στην προλεταριακή επανάσταση. Αυτή θα δημιουργήσει τις βάσεις και για μια πραγματική ανανέωση των θεσμών του γάμου και των σχέσεων ανάμεσα στα δύο φύλα. Τώρα όμως στην πρώτη σειρά προβάλλουν εντελώς άλλα προβλήματα κι όχι οι μορφές του γάμου στους νέγρους της Αυστραλίας, ούτε οι εσωοικογενειακοί γάμοι του αρχαίου κόσμου. Η ιστορία βάζει στην ημερήσια διάταξη για το Γερμανό προλετάριο, όπως και πριν, το ζήτημα των Σοβιέτ, το ζήτημα της Συνθήκης των Βερσαλλιών και της επίδρασής της πάνω στη ζωή των γυναικών, το ζήτημα της ανεργίας, του μεροκάματου που πέφτει, των φόρων και πολλά άλλα. Κοντολογίς, επιμένω, στην άποψή μου πως δεν είναι σωστή, δεν είναι καθόλου σωστή, αυτή η μέθοδος για την πολιτική και κοινωνική διαφώτιση των εργατριών. Πώς και δε μιλήσατε; Σεις έπρεπε ν' αντιτάξετε το κύρος σας ενάντια σ' αυτά.

Εξήγησα στον εφαρπασμένο φίλο μου πως δεν παρέλειψα καμιά ευκαιρία που να μην κάνω κριτική, που να μη διαφωνήσω με τις συντρόφισσες καθοδηγήτριες, να βγάζω και λόγους σε διάφορα μέρη. Εξάλλου εκείνος γνωρίζει το ουδείς προφήτης εν τη εαυτού πατρίδι και μέσα στους συγγενείς

του. Με την κριτική μου γέννησα την υποψία πως «είναι μέσα μου ακόμα δυνατές οι επιβιώσεις των σοσιαλδημοκρατικών θέσεων και του μικροαστισμού παλιάς μόδας». Ωστόσο, η κριτική έπιασε τόπο. Τα ζητήματα του φύλου και του γάμου δεν αποτελούν πια τα κεντρικά θέματα στους ομίλους και στις βραδιές συζητήσεων.

Ο Λένιν συνέχισε να ξετυλίγει το νήμα των σκέψεών του.

– Ξέρω, ξέρω, είπε, σχετικά μ' αυτό μένα και με υποπτεύονται κάποτε για φιλισταϊσμό. Το αντιμετωπίζω όμως ήρεμα. Πάντα είναι τρομερά έξυπνα τα κιτρινόραμφα κλωσόπουλα, που μόλις βγήκαν από τ' αυγό των αστικών αντιλήψεων. Μας συμβαίνει να το υφιστάμεθα αυτό, αλλά δε σκοπεύουμε και «να διορθωθούμε». Και το νεολαιίστικο κίνημα υποφέρει από τις τωρινές απόψεις των ζητημάτων του φύλου και από το υπερβολικό ενδιαφέρον προς αυτά τα ζητήματα.

Ο Λένιν τόνισε ειρωνικά τη λέξη «τωρινές» και ταυτόχρονα σαν να έδειχνε αποστροφή.

– Όπως με πληροφόρησαν, τα ζητήματα του φύλου αποτελούν επίσης το αγαπημένο αντικείμενο μελέτης των νεολαιίστικών σας οργανώσεων. Λένε πως δε φτάνουν οι ομιλητές πάνω σ' αυτό το ζήτημα. Αυτή η αηδία είναι εξαιρετικά επιζήμια για το νεολαιίστικο κίνημα, είναι εξαιρετικά επικίνδυνη. Μπορεί μάλλον να συντελέσει σ' ένα υπέρμετρο ερεθισμό, σε υπόθαλψη της σεξουαλικής ζωής σε ορισμένα πρόσωπα και να επιφέρει υπόσκαψη της υγείας και των δυνάμεων των νέων. Οφείλουμε να παλέψουμε και ενάντια σ' αυτό το φαινόμενο. Εξάλλου δεν είναι λίγα τα σημεία προσέγγισης του γυναικείου και του νεολαιίστικού κινήματος. Οι κομμουνίστριες συντρόφισσές μας πρέπει παντού να κάνουν μια σχεδιασμένη δουλιά από κοινού με τη νεολαία. Αυτό τις ανεβάζει, τις μεταφέρει από τον κόσμο της ατομικής μητρότητας στον κόσμο της κοινωνικής μητρότητας. Είναι απαραίτητο να βοηθάμε στην οποιαδήποτε αφύπνιση της κοινωνικής ζωής και δράσης των γυναικών, για να μπορέσουν να υπερνικήσουν τη στενότητα της

μικροαστικής, ατομιστικής, οικιακής και οικογενειακής ψυχολογίας τους. Αλλά αυτό να γίνεται μαζί με τ' άλλα.

Και σε μας επίσης ένα σημαντικό τμήμα της νεολαίας ασχολείται επισταμένα «με την αναθεώρηση της αστικής αντίληψης και της αστικής ηθικής» στα ζητήματα του φύλου. Και, πρέπει να προσθέσω, ένα σημαντικό τμήμα της καλύτερης νεολαίας μας, που πραγματικά πολλά υπόσχεται. Το ζήτημα έχει όπως προ ολίγου υποδείξατε. Μέσα στην ατμόσφαιρα των συνεπειών του πολέμου και της επανάστασης, που άρχισε, γκρεμίζονται, χάνοντας την ανασταλτική τους δύναμη, οι παλιές ιδεολογικές αξίες. Οι νέες αξίες αποκρυσταλλώνονται βαθμιαία, με την πάλη. Επαναστατικοποιούνται οι αντιλήψεις σχετικά με τις σχέσεις του ανθρώπου προς τον άνθρωπο, σχετικά με τις σχέσεις του άντρα προς τη γυναίκα, επαναστατικοποιούνται και τα αισθήματα και οι σκέψεις. Ανάμεσα στο δικαίωμα του ατόμου και στο δικαίωμα της κολεχτίβας και, συνεπώς, και στις υποχρεώσεις του ατόμου μπαίνουν νέα σύνορα. Αυτό είναι μια αργή και συχνά πολύ οδυνηρή πορεία εξαφάνισης και γέννησης. Όλα αυτά αφορούν και τον τομέα των σεξουαλικών σχέσεων, γάμου, οικογένειας. Η αποσύνθεση, το σάπισμα, η βρωμιά του αστικού γάμου, με το δύσκολό του διαζύγιο, με την ελευθερία για το σύζυγο και τη σκλαβιά για τη σύζυγο, το επαίσχυντο ψεύδος της σεξουαλικής ηθικής και των σχέσεων προκαλούν στους καλύτερους ανθρώπους βαθύ αίσθημα αποτροπιασμού.

Η καταπίεση των νόμων του αστικού κράτους για το γάμο και την οικογένεια επιδεινώνει το κακό και οξύνει τις προστριβές. Είναι η καταπίεση της «ιεράς ατομικής ιδιοκτησίας». Αυτή εξαγιάζει την εξαγορά, την ποταπότητα, τη βρωμιά. Η κατά σύμβαση απατεωνιά της «τίμιας» αστικής κοινωνίας συμπληρώνει τα υπόλοιπα. Οι άνθρωποι ξεσηκώνονται ενάντια στη χυδαιότητα και στη διαστροφή που επικρατεί. Και σ' αυτή την εποχή, που γκρεμίζονται πανίσχυρα κράτη, που σπάνε οι παλιές σχέσεις κυριαρχίας, που αρχίζει να πεθαίνει ένας ολόκληρος κοινωνικός κόσμος, σ' αυτή την εποχή αλλάζουν γρήγορα τα αισθήματα του ξεχωριστού ατόμου. Μια υποκινητική δίψα για ποικιλία απολαύσεων γίνεται εύκολα ασυγκράτητη. Οι μορφές του

γάμου και των σχέσεων των φύλων υπό την αστική έννοια δεν ικανοποιούν πια. Στον τομέα του γάμου και των σεξουαλικών σχέσεων ζυγώνει μια επανάσταση, επάξια της προλεταριακής. Εννοείται πως το εξαιρετικά μπερδεμένο κουβάρι των ζητημάτων, που βάζει η επανάσταση στην ημερήσια διάταξη απασχολεί τόσο τις γυναίκες, όσο και τη νεολαία. Και αυτές και εκείνη βασανίζονται πάρα πολύ από τη σημερινή ακαταστασία στον τομέα των σεξουαλικών σχέσεων. Η νεολαία ξεσηκώνεται ενάντια σ' αυτά με την προσιδιάζουσα στην ηλικία της ορμητικότητα. Αυτό είναι ευνόητο. Δε θα υπήρχε μεγαλύτερο ψεύδος, παρά αν αρχίζαμε να κηρύττουμε στη νεολαία τον καλογερίστικο ασκητισμό και την αγιότητα της βρωμερής αστικής ηθικής. Είναι όμως ζήτημα αν είναι καλό τα ζητήματα του φύλου, που αυτά τα χρόνια προβάλλουν έντονα από φυσιολογικές αιτίες, να γίνονται το επίκεντρο της ψυχικής κατάστασης της νεολαίας. Οι συνέπειες είναι κυριολεκτικά ολέθριες. Μπορείτε να ρωτήσετε γι' αυτό τη σ. Λίλινα. Αυτή θα έχει πείρα λόγω της ευρείας δουλιάς της στα διάφορα διαπαιδαγωγικά ιδρύματα και ξέρετε πως αυτή είναι πραγματική κομμουνίστρια δίχως προλήψεις.

– Εννοείται πως «βασίζεται σε αρχές», και στηρίζεται τάχα στη θεωρία, η αλλαγή στάσης της νεολαίας στα ζητήματα της σεξουαλικής ζωής. Πολλοί ονομάζουν τη θέση τους «επαναστατική» και «κομμουνιστική». Αυτοί σκέφτονται ειλικρινά πως έτσι είναι. Αυτό, σε μένα το γέρο, δεν κάνει εντύπωση. Αν και εγώ λιγότερο παντός άλλου είμαι μελαγχολικός ασκητής, όμως σε μένα η λεγόμενη «νέα σεξουαλική ζωή» της νεολαίας, και συχνά και των μεγάλων, μου φαίνεται πολύ συχνά εντελώς αστική, μου φαίνεται μια παραλλαγή του αγαθού αστικού οίκου ανοχής. Ολα αυτά δεν έχουν τίποτα το κοινό με τον ελεύθερο έρωτα, όπως τον καταλαβαίνουμε εμείς, οι κομμουνιστές. Εσείς φυσικά ξέρετε, περίφημη θεωρία, ότι, τάχα στην κομμουνιστική κοινωνία για να ικανοποιήσεις τους σεξουαλικούς σου πόθους και την ερωτική σου ανάγκη, θα είναι τόσο απλό και ασήμαντο, σαν να πίνεις ένα ποτήρι νερό. Η νεολαία μας απ' αυτή τη θεωρία του «ποτηριού με νερό» λύσσαξε, κυριολεκτικά λύσσαξε. Η θεωρία αυτή έγινε η κακή μοίρα πολλών αγοριών και κοριτσιών. Οι οπαδοί της ισχυρίζονται, πως η θεωρία αυτή είναι μαρξιστική. Ευχαριστώ πολύ, για ένα τέτοιο «μαρξισμό» που συνδέει άμεσα,

απ' ευθείας και εξ ολοκλήρου, αποκλειστικά και μόνο εκ της οικονομικής βάσης, όλα τα φαινόμενα και τις αλλαγές που συντελούνται στο ιδεολογικό εποικοδόμημα της κοινωνίας. Το ζήτημα όμως δεν είναι καθόλου τόσο απλό. Υπάρχει κάποιος Φρίντριχ Ενγκελς, που προ πολλού ήδη καθόρισε αυτή την αλήθεια, που αφορά τον ιστορικό υλισμό.

Θεωρώ τη θεωρία του «ποτηριού με νερό» απολύτως μη μαρξιστική και επιπλέον αντικοινωνική. Στη σεξουαλική ζωή εκδηλώνεται όχι μόνο εκείνο που δίνεται απ' τη φύση αλλά και εκείνο που επιπλέον εισάγεται απ' τον πολιτισμό, ανεξάρτητα αν είναι ανώτερο ή κατώτερο. Ο Ενγκελς στην «Καταγωγή της οικογένειας», υποδειχνει πόσο σοβαρό είναι, να εξελιχθεί και να ραφινარიστεί ο σεξουαλικός έρωτας. Οι σχέσεις ανάμεσα στα φύλα δεν είναι απλώς έκφραση παιχνιδιού ανάμεσα στην κοινωνική οικονομία και στη φυσική ανάγκη. Δε θα ήταν μαρξισμός, μα ορθολογιστική στενοκεφαλιά, αν επιδιώκαμε να αναγάγουμε άμεσα στην οικονομική βάση της κοινωνίας την αλλαγή αυτών των σχέσεων, καθ' εαυτών, αποσπασμένων απ' τη γενική σύνδεσή τους με την όλη ιδεολογία. Εννοείται, η δίψα απαιτεί ικανοποίηση. Μπορεί όμως ένας ομαλός κοινωνικός άνθρωπος κάτω από ομαλές συνθήκες να ξαπλώσει στο δρόμο μέσα στη λάσπη και να πει νερό απ' το βάλτο; Ή ακόμα και από ένα ποτήρι που στις άκρες του ακούμπησαν δεκάδες χίλια; Μα το σπουδαιότερο απ' όλα είναι η κοινωνική πλευρά. Το να πίνεις νερό είναι πραγματικά ατομική σου υπόθεση. Στον έρωτα όμως συμμετέχουν δυο, και γεννιέται τρίτος, η νέα ζωή. Εδώ περικλείεται το κοινωνικό συμφέρον, δημιουργείται η υποχρέωση απέναντι στην κολεχτίβα.

– Σαν κομμουνιστής δεν τρέφω ούτε την παραμικρότερη συμπάθεια προς τη θεωρία του «ποτηριού με νερό», έστω κι αν είναι στολισμένη με την ταμπέλα του «απελευθερωμένου έρωτα». Κι ακόμα δεν είναι ούτε νέα, ούτε και κομμουνιστική. Πιθανόν να θυμάστε που τη θεωρία αυτή τη διακήρυσσαν στη λογοτεχνία των σαλονιών, στα μέσα περίπου, του περασμένου αιώνα σαν «χειραφέτηση της καρδιάς». Η μπουρζουαζία τη μετέτρεψε στην πράξη σε χειραφέτηση του σώματος. Το κήρυγμα εκείνου του καιρού ήταν πιο έξυπνο απ' ό,τι τώρα, τι γίνεται στην πράξη δεν μπορώ να κρίνω.

Δεν είναι που θέλω με την κριτική μου να κηρύξω τον ασηκητισμό. Ούτε μου πέρασε απ' το νου. Ο κομμουνισμός πρέπει να φέρνει μαζί του όχι τον ασηκητισμό, αλλά τη χαρά της ζωής και τη ζωτικότητα, που δημιουργεί και η πληρότητα της ερωτικής ζωής. Εχω τη γνώμη όμως πως η συχνά παρατηρούμενη τώρα πέραν των ορίων σεξουαλική ζωή, δε συνεπιφέρει τη χαρά και τη ζωτικότητα, μα, απεναντίας, τις λιγοστεύει. Σε καιρό επανάστασης, αυτό είναι άσχημο, πολύ άσχημο.

Για τη νεολαία ιδιαίτερα είναι απαραίτητη η χαρά και η ζωτικότητα. Υγιεινό σπορ – γυμναστική, κολύμπι, εκδρομές, κάθε λογής φυσική αγωγή, ποικιλία πνευματικών ενδιαφερόντων, μελέτη, ανάλυση, έρευνα και όλα αυτά κατά το δυνατόν μαζί! Όλα αυτά δίνουν στη νεολαία περισσότερα απ' ό,τι συνεχείς λόγοι και συζητήσεις για τα ζητήματα του φύλου και των λεγομένων «απολαύσεων της ζωής». Νους υγιής εν σώματι υγιή. Ούτε καλόγηρος, ούτε Δον Ζουάν, αλλά ούτε και Γερμανός φιλισταίος, σαν μέση οδός. Εσείς εξάλλου γνωρίζετε το νεαρό σύντροφο Χιζ. Είναι ένας θαυμάσιος νέος με μεγάλα χαρίσματα! Φοβούμαι πως απ' αυτόν δε θα βγει παρ' όλα αυτά τίποτα της προκοπής. Μαινόμενος ρίχνεται από τη μια ερωτική ιστορία στην άλλη. Αυτό δε βοηθάει ούτε για την πολιτική πάλη, ούτε για την επανάσταση. Δεν μπορώ επίσης να εγγυηθώ πως είναι σίγουρες και σταθερές στην πάλη κείνες οι γυναίκες που οι ατομικές τους υποθέσεις περιπλέκονται με την πολιτική, ή οι άντρες που τρέχουν πίσω από κάθε ποδόγυρο και αφήνουν να τους τυλίξει το κάθε θηλυκό. Όχι, όχι αυτά δεν ταιριάζουν με την επανάσταση.

Ο Λένιν σηκώθηκε απότομα χτυπώντας το χέρι πάνω στο τραπέζι και έκανε μερικά βήματα στο δωμάτιο.

– Η επανάσταση απαιτεί από τις μάζες, απ' το άτομο συγκέντρωση, ένταση των δυνάμεων. Δεν ανέχεται τις οργιακές καταστάσεις, σαν εκείνες, που είναι συνήθειες στους ήρωες και τις ηρωίδες της λογοτεχνίας της παρακμής του Ντ. Ανούντσιο. Η έλλειψη αυτοκυριαρχίας στη σεξουαλική ζωή είναι αστική: είναι σημάδι αποσύνθεσης. Το προλεταριάτο είναι τάξη που ανεβαίνει. Δεν έχει ανάγκη από μεθύσι που θα το αποβλάκωνε ή θα το ερέθιζε. Δεν του χρειάζεται ούτε το μεθύσι του σεξουαλικού εκτραχηλισμού, ούτε το μεθύσι με αλκοόλ.

Δεν του επιτρέπεται και δε θέλει να ξεχάσει την ποταπότητα, τη βρωμιά και τη βαρβαρότητα του καπιταλισμού. Αντλεί τα ισχυρότερα κίνητρα για πάλι από την κατάσταση της τάξης του, απ' το κομμουνιστικό ιδανικό. Του χρειάζονται ξεκάθαρα πράγματα, ξεκάθαρα και πάλι ξεκάθαρα. Γι' αυτό, επαναλαμβάνω, δε θα πρέπει να υπάρχει κανένα αδυνάτισμα, καμιά εξάντληση και καταστροφή δυνάμεων. Αυτοκυριαρχία, αυτοπειθαρχία – όχι υποδούλωση. Αυτά χρειάζονται και στον έρωτα. Να με συγχωρέσετε όμως, Κλάρα. Ξέκλινα πολύ από το αρχικό σημείο της συνομιλίας μας. Γιατί δε με ανακαλέσατε στην τάξη; Η ανησυχία με ανάγκασε να μιλήσω πολύ. Πολύ με απασχολεί το μέλλον της νεολαίας μας. Αυτή αποτελεί ένα μέρος της επανάστασης. Και αν οι επιζήμιες εκδηλώσεις της αστικής κοινωνίας αρχίσουν να μεταδίδονται και στον κόσμο της επανάστασης, τόσο πλατιά, όσο πλατιά απλώνονται οι ρίζες μερικών αγριόχορτων, τότε καλύτερα να τις αντιπολεμήσουμε έγκαιρα. Εξάλλου και τα ζητήματα που θίξαμε, αποτελούν επίσης μέρος του γυναικείου προβλήματος.

Ο Λένιν μιλούσε πολύ ζωηρά και πειστικά. Ενιωθα πως η κάθε λέξη του έβγαινε από τα κατάβαθα της ψυχής του. Αυτό το επιβεβαίωνε η έκφραση του προσώπου του. Κάπου – κάπου με μια απότομη χειρονομία υπογράμμιζε τη σκέψη του. Εμένα κατάπληκτη, πώς ο Λένιν παράλληλα με τα πιο σπουδαία πολιτικά ζητήματα, έδινε τόση μεγάλη προσοχή και στα μεμονωμένα φαινόμενα και τα ανέλυε. Και όχι μόνο τα φαινόμενα στη Σοβιετική Ρωσία, μα και στα καπιταλιστικά κράτη. Σαν βαθυστόχαστος μαρξιστής, συνελάμβανε το μεμονωμένο, όπου και μ' οποιαδήποτε μορφή κι αν εκδηλωνόταν, στη σύνδεσή του με το μεγάλο, με το σύνολο, εκτιμώντας τη σημασία του γι' αυτό το σύνολο. Η θέλησή του, ο σκοπός της ζωής του, κατευθυνόταν ολοκληρωτικά χωρίς ταλαντεύσεις, σαν ακατάβλητη δύναμη της φύσης, σ' ένα πράγμα, στην επιτάχυνση της επανάστασης, σαν υπόθεσης των μαζών. Ολα τα εκτιμούσε ανάλογα με την επίδραση που θα μπορούσαν να ασκήσουν στις συνειδητές μαχητικές δυνάμεις της επανάστασης, τόσο, στις εθνικές όσο και στις διεθνείς, καθώς υπολογίζοντας απόλυτα τα ιστορικά δεδομένα των ιδιομορφιών στις διάφορες χώρες και τα ξεχωριστά στάδια ανάπτυξής τους,

είχε πάντα μπρος στα μάτια του την ενιαία αδιαίρετη παγκόσμια προλεταριακή επανάσταση.

– «Πόσο λυπάμαι, σύντροφε Λένιν, πετάχτηκα, που τα λόγια σας δεν τα άκουσαν εκατοντάδες, χιλιάδες άνθρωποι. Εσείς εξάλλου ξέρετε πως δε χρειάζεται να πείσετε εμένα. Πόσο σπουδαίο όμως θα ήταν, αν άκουαν τη γνώμη σας και οι φίλοι και οι εχθροί!».

Ο Λένιν χαμογέλασε με αγαθότητα:

– Ισως κάποτε μιλήσω ή γράψω για τα ζητήματα που θίξαμε. Αργότερα, όχι τώρα. Τώρα πρέπει όλος ο χρόνος και όλες οι δυνάμεις να συγκεντρώνονται σε άλλα πράγματα. Υπάρχουν πιο σοβαρές, πιο δύσκολες μέριμνες. Ο αγώνας για τη διαφύλαξη και το δυνάμωμα της σοβιετικής εξουσίας θ' αργήσει πολύ ακόμα να τελειώσει. Πρέπει να κοιτάξουμε να χωνέψουμε, όσο γίνεται καλύτερα, γιατί είχε αυτή την έκβαση ο πόλεμος με την Πολωνία. Στο νότο υπάρχει ακόμα ο Βράνγκελ. Είναι αλήθεια, πως έχω τη σταθερή πεποίθηση, πως θα τα βγάλουμε πέρα μαζί του. Αυτό θα τους αναγκάσει να βάλουν μυαλό και τους Αγγλους και τους Γάλλους ιμπεριαλιστές και τους μικρούς υποταχτικούς τους. Μπροστά μας όμως στέκει το ακόμα δυσκολότερο καθήκον μας, η ανασυγκρότηση. Κατά την πορεία της θα διευθετηθούν σημαντικά και τα ζητήματα των σχέσεων των δύο φύλων, και τα ζητήματα γάμου και οικογένειας. Και για την ώρα εσείς πρέπει να παλεύετε όταν και όπου χρειαστεί. Δεν πρέπει να επιτρέπετε τα ζητήματα αυτά να ερμηνεύονται κατά μη μαρξιστική μέθοδο και να δημιουργούν έδαφος για αποδιοργανωτικές παρεκκλίσεις και διαστρεβλώσεις. Εφτασα, επιτέλους, στη δική σας δουλιά.

Ο Λένιν κοίταξε το ρολόι του.

– Έχει περάσει, είπε, κατά το ήμισυ ο χρόνος που διαθέτω. Φλυάρησα πολύ. Θα πρέπει να γράψετε τις καθοδηγητικές θέσεις για την κομμουνιστική δουλιά μέσα στις γυναίκες. Ξέρω ότι αντικρίζετε το ζήτημα από την άποψη των αρχών, ξέρω και την πραχτική πείρα σας. Γι' αυτό θα είναι σύντομη η

συνομιλία μας πάνω σ' αυτή τη δουλιά. Ετσι λοιπόν, επί το έργον. Πώς αντιλαμβάνεστε αυτές τις θέσεις εσείς;

Του είπα με δυο λόγια τις απόψεις μου. Ο Λέιν κούνησε κάμποσες φορές επιδοκιμαστικά το κεφάλι, χωρίς να με διακόψει. Όταν τέλειωσα, τον κοίταξα ερωτηματικά.

– Σωστά, είπε, μιλήστε γι' αυτή τη δουλιά και με το Ζηνόβιεφ. Θα ήταν επίσης καλό, να βγάζατε κανένα λόγο γι' αυτό, σε συνεδρίαση των υπεύθυνων κομματικών γυναικείων στελεχών και να υποβάλλετε σε συζήτηση το ζήτημα. Είναι λυπηρό, που δεν είναι η σ. Ινέτσι.² Είναι άρρωστη και έφυγε στον Καύκασο. Υστερα από τη συζήτηση, να γράψετε τις θέσεις. Θα τις εξετάσει η επιτροπή και η Εκτελεστική Επιτροπή θα αποφασίσει οριστικά. Θα πω τη γνώμη μου μόνο πάνω σε ορισμένα βασικά σημεία, στα οποία συμμερίζομαι απόλυτα την άποψή σας. Μου φαίνονται σπουδαίες επίσης και για την τρέχουσα διαφωτιστική και προπαγανδιστική δουλιά μας, μια και θέλουμε να προετοιμάσουμε επιτυχείς εκδηλώσεις και νικηφόρες μάχες.

Οι θέσεις πρέπει να υπογραμμίζουν έντονα πως η πραγματική απελευθέρωση της γυναίκας είναι δυνατή μόνο μέσω του κομμουνισμού. Πρέπει να ξεκαθαριστεί ριζικά το ζήτημα της αδιάσπαστης σύνδεσης που υπάρχει ανάμεσα στην κατάσταση της γυναίκας, σαν ανθρώπου και μέλους της κοινωνίας, και της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής. Ετσι θα ξεχωρίσουμε για καλά από το αστικό κίνημα για τη «χειραφέτηση της γυναίκας». Αυτό θέτει επίσης τις βάσεις για την εξέταση του γυναικείου ζητήματος, σαν τμήματος του κοινωνικού, εργατικού ζητήματος, και επιτρέπει έτσι να το συνδέσουμε γερά με τον προλεταριακό ταξικό αγώνα και την επανάσταση. Το γυναικείο κομμουνιστικό κίνημα πρέπει κι αυτό να είναι μαζικό, πρέπει να είναι μέρος του γενικού μαζικού κινήματος, όχι μόνο του κινήματος των προλεταρίων, μα όλων των εκμεταλλευομένων και καταπιεζομένων, όλων των θυμάτων του καπιταλισμού. Εκεί έγκειται η σημασία του γυναικείου κινήματος για τον ταξικό αγώνα του προλεταριάτου και για το ιστορικό του δημιουργικό καθήκον: τη δημιουργία της κομμουνιστικής κοινωνίας. Μπορούμε με το δίκιο μας να είμαστε περήφανοι

για το ότι το άνθος των γυναικών – επαναστατριών βρίσκεται στο κόμμα μας, στην Κομμουνιστική Διεθνή. Αυτό όμως ακόμα δεν έχει αποφασιστική σημασία. Πρέπει να τραβήξουμε τα εκατομμύρια των εργαζόμενων γυναικών στην πόλη και στο χωριό να συμμετάσχουν στην πάλη μας, και ιδιαίτερα στο έργο της κομμουνιστικής αναδιοργάνωσης της κοινωνίας. Χωρίς τις γυναίκες δεν μπορεί να υπάρξει πραγματικό μαζικό κίνημα.

Από τις αντιλήψεις μας στον ιδεολογικό τομέα βγαίνουν και τα οργανωτικά μέτρα. Κανενός είδους ξεχωριστές οργανώσεις των κομμουνιστριών! Η κομμουνίστρια είναι τέτοιο μέλος του κόμματος, όπως και ο κομμουνιστής, με τις ίδιες υποχρεώσεις και δικαιώματα. Πάνω σ' αυτό δεν μπορούν να υπάρχουν κανενός είδους διχογνωμίες. Δεν πρέπει ωστόσο να κλείνουμε τα μάτια μπροστά στα γεγονότα. Το κόμμα πρέπει να έχει όργανα, εργατικές ομάδες, επιτροπές, τμήματα ή όπως αλλιώς τις πούμε, που το βασικό τους καθήκον θα είναι, να αφυπνίζουν τις πλατιές μάζες των γυναικών, να τις συνδέουν με το κόμμα και να τις κρατάν κάτω από την επιρροή του. Γι' αυτό είναι, εννοείται απαραίτητο, να διεξάγουμε απόλυτα συστηματική δουλιά μέσα σ' αυτές τις γυναικείες μάζες. Πρέπει να διαφωτίζουμε τις γυναίκες, που βγήκαν απ' την παθητικότητα, να τις στρατολογούμε και να τους δίνουμε τα εφόδια για τον προλεταριακό ταξικό αγώνα κάτω από την καθοδήγηση του Κομμουνιστικού Κόμματος. Εχω συνάμα υπ' όψη μου όχι μόνο τις προλετάρισσες, που δουλεύουν στα εργοστάσια ή στην κουζίνα του σπιτιού. Αναλογίζομαι και τις αγρότισσες, τις γυναίκες των διαφόρων μικροαστικών στρωμάτων. Όλες αυτές είναι επίσης θύματα του καπιταλισμού, και έγιναν περισσότερο από κάθε άλλη φορά θύματά του από τον καιρό του πολέμου. Από την ψυχοσύνθεσή του όλος αυτός ο γυναικείος κόσμος, δείχνει αδιαφορία στην πολιτική, είναι ακοινωνήτες, καθυστερημένες, είναι στενός ο κύκλος δράσης τους, όλος ο τρόπος της ζωής τους. Ετσι έχουν τα πράγματα. Θα ήταν ανοησία, μεγάλη ανοησία, αν δεν το προσέχαμε αυτό. Μας χρειάζονται δικά μας όργανα, που να κάνουν δουλιά μέσα σ' αυτές, μας χρειάζονται ειδικές οργανωτικές μορφές και μέθοδοι ζύμωσης. Αυτό δεν είναι υπεράσπιση των «δικαιωμάτων της γυναίκας», κατά τον τρόπο των αστών, είναι εφαρμοσμένη επαναστατική σκοπιμότητα.

Είπα στον Λένιν πως είναι πολύτιμο στήριγμα για μένα οι συλλογισμοί του. Πολλοί σύντροφοι, πολύ καλοί σύντροφοι, πάλευαν με τον πιο αποφασιστικό τρόπο ενάντια στη δημιουργία ειδικών οργάνων από το κόμμα για μια προγραμματισμένη δουλιά μέσα στις πλατιές γυναικείες μάζες. Το χαρακτήριζαν αυτό επιστροφή στις σοσιαλδημοκρατικές παραδόσεις, στην περιβόητη «χειραφέτηση της γυναίκας». Προσπαθούσαν να αποδείξουν πως τα κομμουνιστικά κόμματα μια και αναγνωρίζουν κατ' αρχήν και απόλυτα την ισοτιμία της γυναίκας, πρέπει να δουλεύουν μέσα στις μάζες των εργαζομένων χωρίς κανέναν ξεχωρισμό. Ο τρόπος δουλιάς με τις γυναίκες πρέπει να είναι ο ίδιος όπως και με τους άντρες. Οιαδήποτε απόπειρα να παρθούν υπ' όψη, όσον αφορά την προπαγάνδα ή την οργάνωση, οι περιπτώσεις που ανέφερε ο Λένιν, κακοχαρακτηρίζονταν από τους υπερασπιστές των αντιθέτων απόψεων, σαν ομορτισμός, σαν προδοσία και άρνηση αρχών.

– Αυτό δεν είναι καινούριο, και δεν αποτελεί απόδειξη διαφώνησε ο Λένιν. Μην αφήνετε να σας παραπλανάνε. Γιατί πούθενά, ούτε και στη Σοβιετική Ρωσία, δεν έχουμε στο κόμμα ίδιο με τους άντρες αριθμό γυναικών; Γιατί είναι τόσο μικρός ο αριθμός των επαγγελματικά οργανωμένων γυναικών; Τα γεγονότα αυτά μας υποχρεώνουν να σκεφτούμε. Το να μην παραδέχεται κανείς την ανάγκη ύπαρξης ειδικών οργάνων για τη δουλιά μας μέσα στις πλατιές γυναικείες μάζες, είναι μία των εκδηλώσεων της υπέρμετρα βασισμένης σε αρχές και εξαιρετικά ριζοσπαστικής απόψεως των «αγαπητών φίλων» μας του Κομμουνιστικού Εργατικού Κόμματος.³ Σύμφωνα μ' αυτούς, πρέπει να υπάρχει μόνο μορφή οργάνωσης: η εργατική ένωση. Εγώ αυτό το ξέρω. Η καταφυγή στις αρχές, εκδηλώνεται σε πολλά κεφάλια με επαναστατικές διαθέσεις, αλλά κεφάλια με συγχύσεις, «για να μη γίνει κανένα λάθος στις έννοιες», δηλ. όταν το μυαλό αρνείται να συλλάβει το νόημα των γεγονότων, όπου πρέπει να στραφεί η προσοχή. Πώς αντιμετωπίζουν οι φύλακες αυτοί της «καθαρότητας των αρχών» τις υποχρεώσεις που μας επιβάλλονται από την ιστορία στην επαναστατική μας πολιτική; Όλοι αυτοί οι συλλογισμοί γίνονται σκόνη μπροστά στην αδυσώπητη αναγκαιότητα: δεν μπορούμε να πραγματοποιούμε τη δικτατορία του προλεταριάτου χωρίς τα εκατομμύρια των γυναικών, δεν μπορούμε χωρίς αυτές να οικοδομούμε τον

κομμουνισμό. Πρέπει να βρούμε το δρόμο προς αυτές, πρέπει πολλά να μελετήσουμε, να κάνουμε πολλές δοκιμές για να τον βρούμε.

Γι' αυτό είναι απόλυτα σωστό το ότι προβάλλουμε αιτήματα προς όφελος των γυναικών. Αυτό δεν είναι ένα μίνιμουμ πρόγραμμα, δεν είναι πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων στο πνεύμα του σοσιαλδημοκρατισμού, στο πνεύμα της II Διεθνούς. Αυτό δεν είναι αναγνώριση, ότι πιστεύουμε στην αιωνιότητα ή έστω στη μακρόχρονη ύπαρξη της αστικής τάξης και του κράτους της. Δεν είναι επίσης ούτε απόπειρα να καθησυχάσουμε τις μάχες των γυναικών με μεταρρυθμίσεις και να τις αποτραβήξουμε από το δρόμο της επαναστατικής πάλης. Δεν έχουν τίποτα το κοινό με τις μεταρρυθμιστικές απατεωνιές. Τα αιτήματά μας πηγάζουν πραχτικά εκ της αδηρίτου ανάγκης και των αισχρών εξευτελισμών, στους οποίους υποβάλλεται η αδύναμη και χωρίς δικαιώματα γυναίκα μέσα στο αστικό καθεστώς. Έτσι εμείς δείχνουμε πως γνωρίζουμε αυτές τις ανάγκες, νιώθουμε και την καταπίεση της γυναίκας, νιώθουμε την προνομιακή θέση των ανδρών και μισούμε, ναι, μισούμε και θέλουμε να φύγουν από τη μέση όσα καταπιέζουν και βασανίζουν την εργάτρια, τη γυναίκα του εργάτη, την αγρότισσα, τη γυναίκα του ταπεινού ανθρώπου και μάλιστα, από πολλές απόψεις, και τη γυναίκα των ευπόρων τάξεων. Τα δικαιώματα και τα κοινωνικά μέτρα, που εμείς απαιτούμε απ' την αστική κοινωνία για τη γυναίκα, αποτελούν απόδειξη του ότι καταλαβαίνουμε τη θέση και τα συμφέροντα των γυναικών, και θα τα λάβουμε υπ' όψη μας στην προλεταριακή δικτατορία. Εννοείται, όχι σαν κηδεμόνες, ή κηδεμονία αποκοιμίζει. Όχι, φυσικά, όχι, μα σαν επαναστάτες, που καλούν τις γυναίκες, σαν ισότιμες που είναι, να δουλέψουν οι ίδιες για την αναδιοργάνωση της οικονομίας και για το ιδεολογικό εποικοδόμημα.

Βεβαίωσα τον Λένιν, πως, συμμερίζομαι τις απόψεις τους, αλλά πως αυτές θα συναντήσουν αναμφίβολα, αντίσταση. Τα ασταθή και δειλά μυαλά θα τις απορρίψουν σαν «επικίνδυνο οπορτουνισμό». Και δεν επιτρέπεται να αγνοήσουμε, πως και τα σημερινά μας αιτήματά για τις γυναίκες δεν αποκλείεται να τα καταλάβουν και να τα ερμηνεύσουν λαθεμένα.

- Τι είναι αυτά! φώναξε ο Λένιν κάπως θυμωμένος. Ο κίνδυνος αυτός απειλεί τα πάντα, ό,τι λέμε και κάνουμε. Αν εμείς από φόβο μπρος σ' αυτό τον κίνδυνο, επρόκειτο να παραιτηθούμε από λογικές και απαραίτητες ενέργειες, τότε απλούστατα θα μπορούσαμε να μετατραπούμε σε Ινδούς, στηλίτες. Μην κουνηθούμε, μην τυχόν κουνηθούμε, γιατί μπορεί να σωριαστούμε χάμω από το ύψος της στήλης των αρχών μας! Στην περίπτωση μας δεν πρόκειται μόνο για το τι απαιτούμε, αλλά και πώς το απαιτούμε. Μου φαίνεται πως αυτό το υπογράμμισα αρκετά καθαρά. Εννοείται πως δεν πρέπει στην προπαγάνδα μας να επαναλαμβάνουμε στερεότυπα τα διάφορα αιτήματά μας για τις γυναίκες. Οχι, αλλά ανάλογα με τις υπάρχουσες συνθήκες θα πρέπει να παλεύουμε πότε για το ένα και πότε για το άλλο, να παλεύουμε, εννοείται, πάντα σε σχέση με τα γενικά συμφέροντα του προλεταριάτου.

Εννοείται, πως η κάθε σύγκρουση μας φέρνει σε αντίθεση με την αξιοσέβαστη αστική κλίκα, με τους όχι λιγότερο αξιοσέβαστους ρεφορμιστές λακέδες της. Αυτό αναγκάζει τους ρεφορμιστές ή να παλέψουν μαζί με μας, κάτω απ' την καθοδήγησή μας, που δεν το θέλουν, ή να πετάξουν το προσωπείο. Μ' αυτόν τον τρόπο η πάλη μας ξεχωρίζει έντονα, φανερώνει το κομμουνιστικό μας πρόσωπο. Γεννάει την εμπιστοσύνη προς εμάς των πλατιών γυναικείων μαζών, που νιώθουν τους εαυτούς τους θύματα της εκμετάλλευσης, υποδουλωμένες, καταπιεζόμενες από την κυριαρχία των αντρών, από την εξουσία του εργοδότη και απ' ολόκληρη την αστική κοινωνία στο σύνολό της. Οι απ' όλους προδομένες, εγκαταλειμμένες εργαζόμενες γυναίκες αρχίζουν να καταλαβαίνουν, πως πρέπει να παλέψουν μαζί με μας. Χρειάζεται τάχα ακόμα να κάνουμε επαλήθευση ιδιαίτερη, ο ένας του άλλου μας, για το ότι η πάλη για τα δικαιώματα των γυναικών πρέπει να συνδέεται με το βασικό σκοπό: την κατάκτηση της εξουσίας και την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου; Αυτό τώρα είναι και παραμένει για μας το άλφα και το ωμέγα. Αυτό είναι ξεκάθαρο, απόλυτα ξεκάθαρο. Αλλά οι πλατύτατες μάζες των εργαζομένων γυναικών του λαού δεν πρόκειται να νιώσουν ακράτητο πόθο να συμμαριστούν τους αγώνες για την κρατική εξουσία, αν ήταν να διαλαλούμε πάντα και μόνο αυτό το ένα αίτημα, έστω κι αν το σαλπίζουμε με τη σάλπιγγα της Ιερικούς! Οχι! Οχι! Οφείλουμε να συνδέσουμε πολιτικά την έκκλησή μας

και στη συνείδηση των γυναικείων μαζών, με τα βάσανα, τις ανάγκες και τους πόθους των εργαζομένων γυναικών. Πρέπει οι γυναίκες να ξέρουν πως προλεταριακή εξουσία σημαίνει γι' αυτές: πλήρη ισοτιμία δικαιωμάτων με τον άντρα, και διά νόμου και στην πράξη, στην οικογένεια, στο κράτος και στην κοινωνία, κι ακόμα γκρέμισμα της εξουσίας της αστικής τάξης.

– Αυτό το αποδείχνει η Σοβιετική Ρωσία, αναφώνησα εγώ, αυτή θα αποτελέσει για μας το μεγαλειώδες παράδειγμα!

Ο Λένιν συνέχισε...

– Η Σοβιετική Ρωσία τα αιτήματά μας για τις γυναίκες τα προβάλλει και τα φωτίζει με νέο φως. Στις συνθήκες της δικτατορίας του προλεταριάτου αυτά δεν είναι πια αντικείμενο πάλης ανάμεσα στο προλεταριάτο και στην αστική τάξη, μας εξυπηρετούν σαν οικοδομικό υλικό για την ανοικοδόμηση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Βλέπουν οι γυναίκες και πέρα από τα σύνορά μας, την αποφασιστική σημασία που έχει η κατάκτηση της εξουσίας απ' το προλεταριάτο. Θα πρέπει να επεξεργαστείτε με ακρίβεια τη διαφορά που υπάρχει στη θέση των γυναικών εδώ και των γυναικών εκεί, για να κερδίσετε με το μέρος σας τις γυναικείες μάζες στην επαναστατική ταξική πάλη του προλεταριάτου. Η κινητοποίησή τους, πραγματοποιούμενη με ξεκάθαρη κατανόηση των αρχών, πάνω σε γερή οργανωτική βάση, αποτελεί ζήτημα ζωής και νίκης του Κομμουνιστικού Κόμματος. Ωστόσο ας μην αυταπατόμαστε. Τα τμήματά μας κατά χώρες δεν έχουν ακόμα κατανοήσει σωστά αυτό το ζήτημα. Κρατούν στάση παθητική, αναμονής, μπρος στο καθήκον της δημιουργίας μαζικού κινήματος των εργαζομένων γυναικών υπό κομμουνιστική καθοδήγηση. Δεν καταλαβαίνουν πως η ανάπτυξη ενός τέτοιου μαζικού κινήματος και η καθοδήγησή του αποτελεί σπουδαιότατο μέρος της όλης κομματικής δράσης και μάλιστα το ήμισυ της γενικής κομματικής δουλιάς. Η αναγνώριση εκ μέρους των, όταν τυχαίνει, της ανάγκης και της αξίας ενός ισχυρού, με ξεκάθαρο μπροστά του σκοπό, κομμουνιστικού γυναικείου κινήματος, είναι πλατωνική αναγνώριση στα λόγια και όχι συνεχής κομματική φροντίδα και χρέος.

 – Θεωρούν σαν κάτι το δευτερεύον, σαν δουλιά που αφορά μόνο τις κομμουνίστριες, τη διαφώτιση και προπαγάνδα μέσα στις γυναικείες μάζες, την αφύπνιση και την επαναστατικοποίησή τους. Επικρίνουν τις κομμουνίστριες, ότι δεν πάει μπρος η δουλιά πιο γρήγορα, πιο ενεργητικά. Αυτό είναι εσφαλμένο, ριζικά εσφαλμένο! Πραγματικός διαχωρισμός και ισοτιμία των γυναικών a la rebours, όπως λεν οι Γάλλοι, δηλ. ισοτιμία των γυναικών απ' την ανάποδη. Τι αποτελεί τη βάση της εσφαλμένης θέσης των τμημάτων μας κατά χώρες; (Δε μιλώ για τη Σοβιετική Ρωσία). Σε τελευταία ανάλυση όχι τίποτα άλλο παρά η υποτίμηση της γυναίκας και της δουλιάς της. Έτσι ακριβώς είναι. Δυστυχώς μπορούμε ακόμα για πολλούς συντρόφους μας να πούμε: «ξύστε τον κομμουνιστή, και θα βρείτε το φιλισταίο. Εννοείται πως πρέπει να ξύσεις το ευαίσθητο σημείο, τις ψυχικές του αντιδράσεις απέναντι στη γυναίκα. Υπάρχει μήπως γι' αυτό πιο παραστατική απόδειξη από το πώς οι άντρες βλέπουν ατάραχοι, πώς φθείρονται οι γυναίκες με τις μικροδουλιές, σε ένα έργο μονότονο, εξαντλητικό και που καταβροχθίζει χρόνο και δυνάμεις που είναι το νοικοκυριό, για το πώς στενεύει έτσι ο ορίζοντάς τους, ξεκουτιαίνει το μυαλό, γίνεται βαρύς ο χτύπος της καρδιάς και εξασθενίζει η Θέληση; Δε μιλάω, φυσικά, για τα αστικά σπίτια, που ρίχνουν όλες τις δουλιές του σπιτιού, μαζί και την περιποίηση των παιδιών, πάνω σε μισθωτούς ανθρώπους. Ο,τι λέω αφορά την τεράστια πλειονότητα των γυναικών, μαζί και τις γυναίκες των εργατών, και τότε ακόμα που περνούν ολόκληρη τη μέρα τους στο εργοστάσιο και βγάζουν το ψωμί τους μόνες τους.

Πολύ λίγοι άντρες, ακόμα και από τους προλετάριους, σκέφτονται πόσο πολύ μπορούν να αλαφρώσουν απ' τα βάρη και τις φροντίδες τη γυναίκα τους, ή και να την απαλλάξουν εντελώς, αν ήθελαν να βοηθήσουν στη «γυναικεία δουλιά». Αλλά όχι, γιατί αυτό αντίκειται «στα δικαιώματα και την αξιοπρέπεια του ανδρός». Αυτός έχει απαιτήσεις για την ανάπαυση και τις βολές του. Ζωή της γυναίκας στο σπίτι θα πει να είναι το καθημερινό θύμα σε χιλιάδες τιποτένια μικροπράγματα. Το παλιό δικαίωμα κυριαρχίας του άντρα εξακολουθεί να υπάρχει υπό κεκαλυμμένη μορφή. Η δούλη του, αντικειμενικά, τον εκδικείται γι' αυτό, επίσης με κεκαλυμμένη μορφή: η καθυστέρηση της γυναίκας, η μη κατανόηση απ' αυτήν των επαναστατικών

ιδανικών του ανδρός της, μαραίνει τη ζωτικότητά του και την αποφασιστικότητά του για αγώνα. Αυτό μοιάζει με τα μικρούτσικα σκουληκάκια, που αδιόρατα, αργά, μα σίγουρα ροκανίζουν και υποσκάπτουν. Γνωρίζω τη ζωή των εργατών, και όχι μόνο απ' τα βιβλία. Η κομμουνιστική μας δουλιά στις γυναικείες μάζες, η πολιτική μας δουλιά, περιλαμβάνει σημαντικό μέρος διαπαιδαγωγικής δουλιάς στους άντρες. Οφείλουμε να ξεριζώσουμε τις παλιές δουλοκτητικές απόψεις ως τις τελευταίες, τις παραμικρότερες ρίζες τους. Και στο κόμμα και στις μάζες. Αυτό αφορά τα πολιτικά μας καθήκοντα ακριβώς σαν ενός επιτακτικά αναγκαίου σχηματισμού επιτελείου από συντρόφους, άντρες και γυναίκες, που έχουν γερή θεωρητική και πραχτική κατάρτιση, για να διεξάγουν και να προωθούν την κομματική δουλιά μέσα στις εργαζόμενες γυναίκες.

Στην ερώτησή μου σχετικά με τις τωρινές συνθήκες στη Σοβιετική Ρωσία, ο Λένιν απάντησε:

- Η κυβέρνηση της προλεταριακής δικτατορίας, σε συμμαχία εννοείται με το Κομμουνιστικό Κόμμα και τα συνδικάτα, καταβάλλει όλες της τις προσπάθειες για να υπερνικήσει τις καθυστερημένες αντιλήψεις των ανδρών και των γυναικών, να ξεθεμελιώσει μ' αυτόν τον τρόπο την παλιά, μη κομμουνιστική ψυχολογία. Χρειάζεται άραγε να πούμε πως νομοθετικά εφαρμόστηκε η πλήρης ισοτιμία του άντρα και της γυναίκας; Σ' όλους τους τομείς είναι αισθητή η ειλικρινής προσπάθεια εφαρμογής αυτής της ισοτιμίας στη ζωή. Τραβούμε τη γυναίκα να εργαστεί στη σοβιετική οικονομία, στη διευθυντική, στη νομοθετική, στην κυβερνητική δουλιά. Ανοίγουμε γι' αυτές τις πόρτες όλων των σχολών και μορφωτικών ιδρυμάτων, για να ανεβάσουν την επαγγελματική και κοινωνική τους κατάρτιση. Ιδρύουμε συσσίτια και εστιατόρια, πλυντήρια και μπαλωματάδικα, βρεφικούς σταθμούς, παιδικούς κήπους, παιδικά οικοτροφεία, διαπαιδαγωγικά ιδρύματα παντός είδους. Με λίγα λόγια, εφαρμόζουμε επισταμένα την απαίτηση του προγράμματός μας, να μεταθέσουμε τις δουλιές του νοικοκυριού και της διαπαιδαγώγησης, των ατομικών νοικοκυριών σε κοινότητες. Μ' αυτόν τον τρόπο η γυναίκα απελευθερώνεται από την παλιά σκλαβιά του σπιτικού κι από κάθε εξάρτηση

απ' τον άνδρα. Της παρέχεται πλήρης δυνατότητα να δράσει στην κοινωνία ανάλογα με τις ικανότητες και τις κλίσεις της. Ενώ πάλι για τα παιδιά δημιουργούνται πιο ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξή τους, από ό,τι θα είχαν στο σπίτι. Σε μας υπάρχει η πιο πρωτοπόρα νομοθεσία στον κόσμο για την προστασία της δουλιάς της γυναίκας. Και φροντίζουν για την εφαρμογή της οι εντολοδόχοι των οργανωμένων εργατών. Ιδρύουμε μαιευτήρια, σπίτια για τις μητέρες και τα βρέφη, συμβουλευτικά ιατρεία για τις μητέρες, φροντιστήρια για την περιποίηση των βρεφών και των μικρών παιδιών, εκθέσεις για την προστασία της μητρότητας και του παιδιού κ.λπ. Καταβάλλουμε τις πιο σοβαρές προσπάθειες για να ικανοποιήσουμε τις ανάγκες των απόρων, των ανέργων γυναικών.

Ξέρουμε περίφημα πως όλα αυτά είναι ακόμα λίγα σε σύγκριση με τις απαιτήσεις των εργαζομένων γυναικείων μαζών και δεν είναι καθόλου αρκετά για μια πραγματική απελευθέρωσή τους. Ωστόσο αποτελούν ένα γιγάντιο βήμα προς τα εμπρός σε σύγκριση με κείνο που υπήρχε στην τσαρική, την καπιταλιστική Ρωσία. Είναι μάλιστα και πολύ σε σύγκριση με ό,τι γίνεται εκεί που κυριαρχεί ακόμα, χωρίς περιορισμούς, ο καπιταλισμός. Είναι μια καλή αρχή. Μπήκε σωστή γραμμή και θα συνεχίσουμε με συνέπεια, μ' όλη μας την ενεργητικότητα, να την αναπτύξουμε παραπέρα. Εσείς, στο εξωτερικό, μπορείτε να είστε σίγουροι γι' αυτό. Κάθε μέρα ύπαρξης του σοβιετικού κράτους γίνεται και πιο ξεκάθαρο πώς θα τραβούσαμε μπροστά, χωρίς τα εκατομμύρια των γυναικών. Φανταστείτε τι σημαίνει αυτό σε μια χώρα, όπου τα 80% κιόλας του πληθυσμού είναι αγρότες. Μικρό αγροτικό νοικοκυριό σημαίνει ένα ατομικό σπιτικό με κολλημένη εκεί μέσα τη γυναίκα. Για σας, από την άποψη αυτή, θα είναι πολύ καλύτερα και ευκολότερα από ό,τι για μας, εννοείται, υπό τον όρο ότι οι προλεταριακές σας μάζες θα αποκτήσουν συνείδηση της ωριμότητάς τους, εξεταζόμενης αντικειμενικά ιστορικά, για την κατάληψη της εξουσίας, για την επανάσταση. Ας μην απογοητευόμαστε. Οι δυνάμεις μας μεγαλώνουν μαζί με τις δυσκολίες. Η πραχτική αναγκαιότητα θα μας σπρώξει σε νέους δρόμους και όσον αφορά την απελευθέρωση των γυναικείων μαζών. Η συντροφική αλληλεγγύη, ενωμένη με το σοβιετικό κράτος, θα πραγματοποιήσει μεγάλα έργα. Εννοείται η συντροφική

αλληλεγγύη με την κομμουνιστική και όχι με την αστική έννοια, όπως τη διακηρύττουν οι ρεφορμιστές, που ο επαναστατικός τους ενθουσιασμός ξεθύμανε σαν το φτηνό ξίδι. Πλάι – πλάι με τη συντροφική αλληλεγγύη πρέπει να οδεύει και η προσωπική πρωτοβουλία, που περνά στη συλλογική δράση και γίνεται ένα μ' αυτήν. Στις συνθήκες της προλεταριακής δικτατορίας η απελευθέρωση των γυναικών διά της πραγματοποίησης του κομμουνισμού θα γίνεται και στο χωριό. Από την άποψη αυτή το καλύτερο πράγμα που περιμένω είναι ο εξηλεκτρισμός της βιομηχανίας μας και της αγροτικής οικονομίας. Αυτή είναι τεράστιο έργο! Είναι μεγάλες, τερατώδικα μεγάλες, οι δυσκολίες για την πραγματοποίησή του. Για την υπερνίκησή τους είναι απαραίτητο να ελευθερώσουμε και να διαπαιδαγωγήσουμε τις πανίσχυρες δυνάμεις των μαζών. Τα εκατομμύρια των γυναικών πρέπει να συμμετέχουν σ' αυτό.

Στα τελευταία δέκα λεπτά δυο φορές χτύπησαν στην πόρτα, αλλά ο Λένιν συνέχιζε να μιλά. Υστερα άνοιξε την πόρτα και φώναξε:

– Τώρα έρχομαι!

Γυρνώντας προς εμένα πρόσθεσε, χαμογελώντας:

– Ξέρετε Κλάρα, θα εκμεταλλευτώ το ότι μιλούσα με γυναίκα, και για δικαιολογία, στην άργητά μου, θα επικαλεστώ τη γυναικεία πολυλογία, τη γνωστή σ' όλους. Αν και στην πραγματικότητα αυτή τη φορά μιλούσε πολύ ο άντρας και όχι η γυναίκα. Γενικά όμως πρέπει να ομολογήσω πως εσείς πραγματικά ξέρετε να ακούτε με προσοχή. Ίσως ακριβώς αυτό με ανάγκασε να μιλήσω τόσο πολύ.

Κάνοντας αυτό τον αστεϊσμό, ο Λένιν με βοηθούσε να φορέσω το παλτό μου.

– Πρέπει να ντύνεστε πιο ζεστά, παρατήρησε με ενδιαφέρον, η Μόσχα δεν είναι Στουτγκάρδη. Πρέπει να σας παρακολουθούμε. Μην κρυώσετε. Γεια σας.

Μου έσφιξε δυνατά το χέρι.

* * *

Η επόμενη συνομιλία μου με τον Λένιν για το γυναικείο κίνημα έγινε ύστερα από δυο σχεδόν βδομάδες. Ο Λένιν ήρθε σε μένα. Οπως σχεδόν πάντα, η επίσκεψή του ήταν ξαφνική, της στιγμής, την έκανε σε διάλειμμα του γιγάντιου έργου που διεξήγε ο αρχηγός της νικηφόρας επανάστασης. Ο Λένιν έδειχνε πολύ κουρασμένος και έμφροντις. Ο Βράνγκελ δεν είχε ακόμα συντριβεί τελειωτικά και μπροστά στη σοβιετική κυβέρνηση στεκόταν το ζήτημα του εφοδιασμού με τρόφιμα των μεγάλων πόλεων, σαν άλυτο αίνιγμα Σφίγγος.

Ο Λένιν ρώτησε πώς πάει η δουλιά με τις θέσεις. Του ανέφερα πως έγινε συνεδρίαση της μεγάλης επιτροπής, όπου πήραν μέρος και είπαν τη γνώμη τους όλες οι επιφανείς κομμουνίστριες, που βρίσκονται τώρα στη Μόσχα. Οι θέσεις είναι έτοιμες και θα πρέπει τώρα να συζητηθούν στη στενή επιτροπή. Ο Λένιν υπέδειξε να επιδιώξουμε ώστε το ΙΙΙ Παγκόσμιο Συνέδριο να εξετάσει αυτό το ζήτημα με την πρέπουσα σοβαρότητα⁴. Και μόνο αυτό το γεγονός θα νικήσει τις προλήψεις πολλών συντρόφων. Γενικά όμως μ' αυτό θα πρέπει να καταπιαστούν κατά πρώτο λόγο οι γυναίκες, και μάλιστα να καταπιαστούν σοβαρά.

– Οχι να τα ψιθυρίζετε, σαν καλές θείτσες, μα να τα λέτε φωναχτά, σαν μαχήτριες, να τα λέτε σταράτα, είπε ο Λένιν ζωηρά. Το συνέδριο δεν είναι σαλόνι, όπου οι κυρίες πρέπει να λάμπουν διά της γοητείας τους, όπως λένε τα μυθιστορήματα. Το συνέδριο είναι στίβος πάλης, όπου δίνουμε τη μάχη των γνώσεων, που είναι απαραίτητες για την επαναστατική δράση. Να αποδείξετε πως μπορείτε να παλέψετε. Εννοείται, κατά κύριο λόγο ενάντια στους εχθρούς, αλλά επίσης και μέσα στο κόμμα, αν χρειαστεί. Γίνεται και λόγος για πλατιές μάζες γυναικών. Το ρωσικό κόμμα μας θα ταχθεί υπέρ όλων των προτάσεων και των μέτρων που θα βοηθήσουν στην κατάκτηση αυτών των μαζών. Αν οι γυναίκες δεν έρθουν με μας, οι αντεπαναστάτες ίσως καταφέρουν να τις στρέψουν εναντίον μας. Δεν πρέπει ποτέ να το ξεχνάμε αυτό.

«Οι γυναικείες μάζες πρέπει να γίνουν δικές μας, κι αν θα ήτανε ακόμα δεμένες με αλυσίδες απ' τον ουρανό, υποστήριξα την ιδέα του Λένιν. Εδώ στο κέντρο της επανάστασης με την κοχλάζουσα ζωή της, με το γοργό και δυνατό χτύπο της καρδιάς, μου γεννήθηκε το σχέδιο μιας μεγάλης διεθνούς εκδήλωσης των εργαζόμενων γυναικείων μαζών. Ιδιαίτερα με σπρώξανε σ' αυτό οι μεγάλες σας εξωκομματικές γυναικείες συνδιασκέψεις και τα συνέδρια. Θα έπρεπε να δοκιμάζαμε να τις μετατρέψουμε από εθνικές σε διεθνείς. Είναι αναμφισβήτητο ότι ο παγκόσμιος πόλεμος και οι συνέπειές του συντάραξαν βαθιά τις πλατύτατες γυναικείες μάζες των διαφόρων κοινωνικών τάξεων και στρωμάτων. Δημιουργήθηκε μέσα τους ένας αναβρασμός, μπήκαν σε δράση. Οι πικρές έγνοιες για να σώσουν τη ζωή τους, και να της δώσουν περιεχόμενο, βάζουν μπροστά τους προβλήματα, που είναι ζήτημα αν η πλειονότητά τους υποψιαζόταν καν την ύπαρξή τους και μόνο η μειοψηφία τους τα ένιωσε καλά. Η αστική κοινωνία δεν είναι σε θέση να δώσει στα ζητήματα αυτά ικανοποιητική απάντηση. Μπορεί να τη δώσει μόνο ο κομμουνισμός. Πρέπει να αναγκάσουμε τις πλατύτατες γυναικείες μάζες των καπιταλιστικών χωρών να το καταλάβουν αυτό και γι' αυτό να συγκαλέσουν εξωκομματικό παγκόσμιο γυναικείο συνέδριο».

Ο Λένιν δεν απάντησε αμέσως. Με βλέμμα, λες στραμμένο μέσα του, σφίγγοντας δυνατά το χείλος έτσι που το κάτω κάπως εξείχε, συλλογιζόταν.

– Μάλιστα, είπε έπειτα, πρέπει να το κάνουμε αυτό. Καλό είναι το σχέδιο. Αλλά ένα καλό, ακόμα και εξαιρετικό σχέδιο δεν αξίζει τίποτε, όταν δεν εκτελείται καλά. Εχετε σκεφτεί εσείς ήδη και την εκτέλεσή του; Πώς το φαντάζεστε;

Εγώ εξέθεσα λεπτομερειακά στον Λένιν τους συλλογισμούς μου σχετικά μ' αυτό. Πρώτα θα πρέπει, σε αδιάκοπη στενή επαφή με τα εθνικά μας τμήματα να σχηματισθεί επιτροπή από κομμουνίστριες των διαφόρων χωρών για την προετοιμασία, πραγματοποίηση και αξιοποίηση του συνεδρίου. Αν θα αρχίσει, η επιτροπή αυτή αμέσως επίσημα και ανοιχτά να δουλεύει, αυτό είναι ένα ζήτημα που πρέπει να μελετηθεί από την άποψη της σκοπιμότητας. Εν πάση περιπτώσει, το πρώτο καθήκον των μελών της επιτροπής είναι να έλθουν στις

διάφορες χώρες σ' επαφή με τις καθοδηγήτριες των επαγγελματικά οργανωμένων εργατριών του προλεταριακού πολιτικού γυναικείου κινήματος, με τις αστικές γυναικείες οργανώσεις όλων των ειδών και κατευθύνσεων, τέλος, με τις γυναικείες προσωπικότητες, γιάτρισσες, δασκάλες, συγγραφείς κλπ. και να σχηματίσουν εθνική, πολιτικά ουδέτερη, προπαρασκευαστική επιτροπή. Από τα μέλη αυτών των εθνικών επιτροπών θα πρέπει να σχηματιστεί μια διεθνής επιτροπή, που θα προετοιμάσει τη σύγκληση του διεθνούς συνεδρίου, και θα καθορίσει την ημερήσια διάταξη, τον τόπο και το χρόνο έναρξης του συνεδρίου.

Κατά τη γνώμη μου, το συνέδριο πρέπει να συζητήσει εν πρώτοις το δικαίωμα της γυναίκας για επαγγελματική δουλιά. Συνάμα θα χρειαστεί να αναπτυχθούν τα ζητήματα της ανεργίας, του ίσου μεροκάματου για ίση δουλιά, της διά νόμου εφαρμογής 8ωρης εργάσιμης μέρας και της προστασίας της δουλιάς των εργατριών, της οργάνωσης συνδικάτων, της κοινωνικής προστασίας της μητρότητας και του παιδιού, των κοινωνικών μέτρων για τη διευκόλυνση της θέσης της νοικοκυράς και της μητέρας κλπ. Παραπέρα, στην ημερήσια διάταξη θα πρέπει να μπει η θέση της γυναίκας στο οικογενειακό δίκαιο, στο αστικό δίκαιο, στο δημόσιο δίκαιο, σαν πολίτισσας. Αφού εστήριξα αυτές μου τις προτάσεις ανάφερα πως κατά τη γνώμη μου, θα πρέπει οι εθνικές επιτροπές στις διάφορες χώρες να προετοιμάσουν τελειωτικά το συνέδριο, με ένα προγραμματισμένο διαφωτισμό σε συνεδριάσεις και διά του Τύπου. Η καμπάνια αυτή έχει εξαιρετικά σπουδαία σημασία. Αυτή θα πρέπει να αφυπνίσει τις πλατιές γυναικείες μάζες, να τις υποκινήσει να μελετήσουν τα προβλήματα που θα συζητηθούν, να τραβήξει την προσοχή τους στο συνέδριο, και μ' αυτόν τον τρόπο και προς τον κομμουνισμό και προς τα κόμματα της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Η καμπάνια θα πρέπει να υπολογίζει στις εργαζόμενες γυναίκες όλων των κοινωνικών στρωμάτων. Αυτή θα πρέπει να εξασφαλίσει στο συνέδριο τη συμμετοχή και τη συνεργασία των γυναικών εκπροσώπων όλων των οργανώσεων που έχουμε υπόψη, καθώς και αντιπροσώπων των ανοιχτών γυναικείων συνελεύσεων. Το συνέδριο θα πρέπει να είναι «λαϊκή αντιπροσώπευση» υπό τελείως διαφορετική έννοια, απ' ό,τι στα αστικά Κοινοβούλια.

Είναι αυτονόητο, πως οι κομμουνίστριες θα πρέπει να είναι όχι μόνο η κινητήρια, μα και η καθοδηγητική δύναμη της εργασίας για την προετοιμασία του συνεδρίου, που θα πρέπει να της παρασχεθεί η πιο ενεργητική υποστήριξη από μέρος των τμημάτων μας. Ολα αυτά αφορούν, εννοείται, και τη δράση της διεθνούς επιτροπής, τις εργασίες του ίδιου του συνεδρίου, την πλατύτατη αξιοποίησή τους. Πάνω σ' όλα τα θέματα της ημερήσιας διάταξης θα πρέπει να προταθούν στο συνέδριο οι κομμουνιστικές θέσεις και οι αντίστοιχες αποφάσεις, προσεχτικά επεξεργασμένες από άποψη αρχών και θεμελιωμένες επισταμένα υπό το επιστημονικό φως των κοινωνικών γεγονότων. Οι θέσεις αυτές θα πρέπει προηγούμενα να συζητηθούν και να εγκριθούν από την Εκτελεστική Επιτροπή της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Οι κομμουνιστικές αποφάσεις και τα συνθήματα θα πρέπει να βρίσκονται στο κέντρο των εργασιών του συνεδρίου και της προσοχής της κοινής γνώμης. Είναι απαραίτητο, ύστερα από το συνέδριο με τη βοήθεια σχετικών ζυμώσεων και προπαγάνδας να τις διαδώσουμε στις πιο πλατιές γυναικείες μάζες, ώστε τα συνθήματα αυτά να προσδιορίζουν στο μέλλον τις διεθνείς μαζικές εκδηλώσεις των γυναικών. Απαραίτητο προκαταβολικό όρο αποτελεί, και αυτό είναι αυτονόητο, το ότι οι κομμουνίστριες θα πρέπει να εκδηλώνονται σ' όλες τις επιτροπές και στο ίδιο το συνέδριο σαν ένα γερό, ομοιογενές σύνολο, να δρουν με σύμπνοια, με από κοινού τις δυνάμεις, με ξεκάθαρες αρχές και με απαρέγκλιτο συντονισμό. Δε θα πρέπει να υπάρχουν αντιγνωμούσες εκδηλώσεις.

Ο Λένιν στη διάρκεια της έκθεσής μου κούνησε κάμποσες φορές το κεφάλι συμφωνώντας μαζί μου, και έκανε μικρές επιδοκιμαστικές παρατηρήσεις.

 – Μου φαίνεται, Κλάρα, είπε, πως εσείς πολύ καλά σκεφτήκατε αυτή τη δουλιά από πολιτική πλευρά και στις κύριες γραμμές επίσης και από οργανωτική πλευρά. Συμφωνώ απόλυτα πως στην παρούσα κατάσταση, ένα τέτοιο συνέδριο θα μπορούσε να κάνει σπουδαία δουλιά. Σ' αυτό ενυπάρχει η δυνατότητα να κερδίσουμε τις πιο πλατιές γυναικείες μάζες, ιδιαίτερα τις μάζες των γυναικών που ασχολούνται με παντός είδους επαγγέλματα, τις εργάτριες βιομηχανίας, τις εργάτριες στα σπίτια, καθώς και τις δασκάλες και

τις άλλες υπαλλήλους. Αυτό θα ήταν καλό, πολύ καλό! Σκεφτείτε την κατάσταση. Πόση πρόσθετη δύναμη φέρνει στο επαναστατικό προλεταριάτο η συνειδητή αγανάκτηση τω γυναικείων μαζών σε στιγμές μεγάλων οικονομικών συγκρούσεων ή ακόμα και πολιτικών απεργιών! Υπό τον όρο, εννοείται, ότι θα μπορέσουμε να τις κατακτήσουμε και να τις κρατήσουμε. Θα ήταν μεγάλα, μάλιστα κυριολεκτικά τεράστια τα οφέλη. Πώς όμως σκέφτεστε σχετικά με ορισμένα ζητήματα; Οι κρατικές αρχές θα δουν με πολύ κακό μάτι το έργο της σύγκλησης του συνεδρίου, και θα προσπαθήσουν να το εμποδίσουν. Είναι όμως ζήτημα αν θα τολμήσουν και να το πνίξουν βάνανσα. Εν πάση περιπτώσει, αυτό δε θα σας τρομάξει. Δε φοβάστε όμως, ότι εσείς, οι κομμουνίστριες, και στις επιτροπές, και στο ίδιο το συνέδριο θα συντριφτείτε από την αριθμητική υπεροχή των γυναικών εκπροσώπων της αστικής τάξης και του ρεφορμισμού και από τη σίγουρα μεγαλύτερη αμφιταλάντευσή τους; Και έπειτα, πριν απ' όλα, είστε πραγματικά σίγουρες για τη μαρξιστική κατάρτιση των συντροφισσών μας κομμουνιστριών, στο ότι μπορείτε να συγκροτήσετε απ' αυτές ομάδα κρούσης, που θα κερδίσει με τιμή τη μάχη;

Σ' αυτό απάντησα στον Λένιν, πως είναι ζήτημα αν οι αρχές θα απειλήσουν το συνέδριο με θωρακισμένη γροθιά. Οι κοροϊδίες και βάνανσες επιθέσεις ενάντια στο συνέδριο θα χρησιμεύσουν μόνο για να γίνουν ζυμώσεις προς όφελός του. Στην αριθμητική υπεροχή και στην αμφιταλάντευση των μη κομμουνιστικών στοιχείων, εμείς, οι κομμουνιστές, μπορούμε να αντιτάξουμε την επιστημονική υπεροχή του ιστορικού υλισμού στη θεώρηση και το φώτισμα των κοινωνικών προβλημάτων και τη συνέπεια των αιτημάτων μας για τη λύση τους. Τέλος, και αυτό δεν είναι το πιο τελευταίο, μπορούμε να αντιτάξουμε τη νίκη της προλεταριακής επανάστασης στη Ρωσία και τη δουλιά της στο έργο της απελευθέρωσης της γυναίκας. Η αδύνατη, ανεπαρκής κατάρτιση ορισμένων συντροφισσών θα μπορούσε να εξουδετερωθεί με μια σχεδιομετρική προετοιμασία και μια από κοινού δουλιά. Από την άποψη αυτή περιμένω τα περισσότερα απ' τις Ρωσίδες κομμουνίστριες. Αυτές θα πρέπει να αποτελέσουν το σιδερένιο πυρήνα της φάλαγγάς μας. Μ' αυτές θα μπορούσα ήσυχα να αποφασίσω για κάτι πολύ πιο μεγάλο, από ό,τι είναι οι μάχες στο συνέδριο. Εκτός από αυτό κι αν ακόμα εμείς ηττηθούμε κατά την ψηφοφορία,

αυτό καθ' εαυτό το γεγονός της πάλης μας θα προωθήσει τον κομμουνισμό σε πρώτο πλάνο, και θα έχει εξαιρετική σημασία από άποψη προπαγάνδας, δημιουργώντας ταυτόχρονα για μας νέα σημεία στήριξης για την παραπέρα δουλιά. Ο Λένιν ξεκαρδίστηκε στα γέλια.

– Έχετε πάντα τον ίδιο ενθουσιασμό, όσον αφορά τις Ρωσίδες επαναστάτριες.

Είναι αλήθεια, είναι αλήθεια, η παλιά αγάπη δεν ξεχνιέται. Νομίζω πως έχετε δίκιο. Ακόμα και μια ήττα ύστερα από πεισματώδικη πάλη θα έφερνε κέρδος, θα ήταν προετοιμασία για μελλοντικές κατακτήσεις μέσα στις εργαζόμενες γυναικείες μάζες. Γενικά, ο λόγος είναι για μια επιχείρηση, για την οποία αξίζει κανείς να διακινδυνεύσει. Δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να χάσουμε ολότελα. Αλλά εγώ, εννοείται, ελπίζω στη νίκη, επιθυμώ μ' όλη μου την καρδιά τη νίκη. Αυτή θα ενίσχυε σημαντικά τις δυνάμεις μας, θα πλάταινε και θα δυνάμωνε το μέτωπο της πάλης μας, θα έμπαζε στις γραμμές μας ζωντάνια, κίνηση και δραστηριότητα. Αυτό είναι πάντα ωφέλιμο. Και επιπλέον το συνέδριο θα προκαλούσε στο στρατόπεδο της αστικής τάξης και των ρεφορμιστών, φίλων της, αύξηση των ανησυχιών, της αβεβαιότητας, των αντιθέσεων και των συγκρούσεων. Μπορεί κανείς να φανταστεί, ποιες θα συνεδριάζουν μαζί με τις ύαινες της επανάστασης, αν καλά πάει η δουλιά κάτω απ' την καθοδήγησή τους, θα υπάρχουν εκεί και τίμες, εξημερωμένες σοσιαλδημοκρατίσες κάτω απ' την υψηλή καθοδήγηση του Σάιντεμαν, του Ντίτμαν και του Λέγκιν, και ευσεβείς χριστιανές, που τις έχει ευλογήσει ο Πάπας ή που ακολουθούν τη διδασκαλία του Λουθήρου, και γνήσιες θυγατέρες των μυστικοσύμβουλων και μόλις ξεφουρνισμένες ανώτεροι σύμβουλοι, Αγγλίδες καθώς πρέπει όπως οι λαίδες, πασαφίστριες και φλογερές Γαλλίδες σουφραζέτες. Οποία εικόνα χάους, αποσύνθεσης του αστικού κόσμου, θα πρέπει να αντανakλά το συνέδριο! Τι εικόνα αδιέξοδης απελπισίας! Το συνέδριο θα μεγάλωνε την αποσύνθεση και θα εξασθενούσε έτσι τις δυνάμεις της αντεπανάστασης. Κάθε αδυνάτισμα των δυνάμεων του εχθρού ισοδυναμεί με δυνάμωμα της δικής μας ισχύς. Εγώ είμαι υπέρ του συνεδρίου. Μιλήστε γι' αυτό με τον Ζηνόβιεφ. Αυτός θα καταλάβει απόλυτα

τη σπουδαιότητα αυτού του έργου. Θα το υποστηρίξουμε ενεργητικά. Ετσι λοιπόν, αρχίσετε. Σας εύχομαι επιτυχία στην πάλη.

Μιλήσαμε ακόμα για την κατάσταση στη Γερμανία, ιδιαίτερα για το επικείμενο «ενωτικό συνέδριο» των παλιών «σπαρτακιστών»⁵ με την αριστερή πτέρυγα των ανεξάρτητων⁶.

Επειτα ο Λένιν έφυγε βιαστικός, χαιρετώντας φιλικά κάμποσους συντρόφους που δούλευαν στο δωμάτιο, απ' όπου έπρεπε να περάσει.

Και ο Ζηνόβιεφ ενέκρινε επίσης το σχέδιό μου. Καταπιάστηκα με χαρά και ελπίδες για την προετοιμασία του έργου. Η ιδέα όμως του συνεδρίου δεν πραγματοποιήθηκε λόγω της θέσης που πήραν οι Γερμανίδες και Βουλγάρες κομμουνίστριες, που εκείνον τον καιρό καθοδηγούσαν το πιο σημαντικό, αν δεν υπολογίσουμε τη Σοβιετική Ρωσία, κομμουνιστικό γυναικείο κίνημα. Αυτές απέρριψαν κατηγορηματικά τη σύγκληση συνεδρίου.

Όταν το ανάφερα στον Λένιν, μου απάντησε:

– Κρίμα! Κρίμα! Οι συντρόφισσες αυτές άφησαν ανεκμετάλλευτη μια υπέροχη δυνατότητα για να ανοίξουν στις πλατύτατες γυναικείες μάζες καινούριες, καλύτερες προοπτικές και να τις τραβήξουν έτσι στην επαναστατική πάλη του προλεταριάτου. Ποιος ξέρει, αν θα παρουσιαστεί τόσο γρήγορα τέτοια ευνοϊκή ευκαιρία. Το σίδερο κολλάει άμα είναι ζεστό. Το καθήκον όμως αυτό καθ' εαυτό παραμένει. Εσείς οφείλετε να συνεχίσετε γυρεύοντας το δρόμο προς τις γυναίκες, που ο καπιταλισμός τις ρίχνει στην τρομερή ανέχεια. Οφείλετε να τον γυρεύετε πάση θυσία. Δεν επιτρέπεται να ξεκλίνουμε απ' αυτή την υποχρέωση. Χωρίς την οργανωμένη δράση των μαζών κάτω απ' την καθοδήγηση των κομμουνιστών δεν μπορεί να υπάρξει οικοδόμηση του κομμουνισμού. Γι' αυτό θα πρέπει να μπει επιτέλους σε κίνηση και η Αχερούσια γαλήνη των γυναικείων μαζών.

* * *

Κύλησε ο πρώτος χρόνος, που πέρασε το επαναστατικό προλεταριάτο χωρίς τον Λένιν. Ο χρόνος αυτός έδειξε την ευστάθεια του έργου του, έδειξε την εξαιρετική μεγαλοφυΐα του αρχηγού. Ομοβροντίες κανονιών σημαίνουν την πένθιμη ώρα που ο Λένιν πριν ένα χρόνο έκλεισε για πάντα τα οξυδερκή και βαθυστόχαστα μάτια του. Βλέπω τις ατέλειωτες πομπές λυπημένων αντρών και γυναικών του εργαζόμενου λαού. Πηγαίνουν στο μέρος που αναπαύεται ο Λένιν. Το πένθος τους, είναι πένθος μου, πένθος εκατομμυρίων. Ο πόνος που ξανάνιωσα, αφυπνίζει με ακατάβλητη δύναμη τις αναμνήσεις. Ξαναφέρει πίσω μια πραγματικότητα, που μπροστά της εξαφανίζεται το δύσκολο παρόν. Ακούγω την κάθε λέξη, που προφέρει ο Λένιν κατά τη συνομιλία. Βλέπω την κάθε αλλαγή της έκφρασης του προσώπου του. Και οφείλω να γράψω, οφείλω... Γέρνουν οι σημαίες πάνω από τον τάφο του Λένιν, οι σημαίες οι βαμμένες με το αίμα των αγωνιστών της επανάστασης. Τοποθετούν τα δάφνινα στεφάνια. Όσα και να είναι δεν είναι πολλά. Ενώνω σ' αυτά και γω τούτες τις σεμνές σελίδες.

1. Ρόζα Λούξεμπουργκ – Σύντ.

2. Ιμμεσι Αρμάντ – Σύντ.

3. Κομμουνιστικό Εργατικό Κόμμα Γερμανίας, ήταν μια αναρχοσυνδικαλιστική μικροαστική ομάδα, σχηματίστηκε το 1919 από τα «αριστερά» στοιχεία, που αποσκίρτησαν από το Κομμουνιστικό Κόμμα της Γερμανίας – Σύντ.

4. Το ΙΙΙ συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς άκουσε την έκθεση της Κλάρα Τσέτκιν για το επαναστατικό γυναικείο κίνημα και ψήφισε τις αποφάσεις: 1) Για το δυνάμωμα μιας διεθνούς σύνδεσης των γυναικών – κομμουνιστριών και τα καθήκοντα μιας Διεθνούς γραμματείας της Κομμουνιστικής Διεθνούς για τη δουλιά στις γυναίκες και 2) Για τις μορφές και τις μέθοδες της κομμουνιστικής δουλιάς στις γυναίκες – Σύντ.

5. Οι σπαρτακιστές ήσαν μέλη του «Σπάρτακου», που σχηματίστηκε στην περίοδο του πρώτου παγκόσμιου πολέμου, το Γενάρη του 1916, με την καθοδήγηση του Κ. Λίμπκνεχτ, της Ρ. Λούξεμπουργκ, του Φ. Μέρικ, της Κ. Τσέτκιν και άλλων. Οι σπαρτακιστές κάναν επαναστατική προπαγάνδα μέσα στις μάζες ενάντια στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο, ξεσκέπαζαν την αρπαχτική πολιτική του γερμανικού ιμπεριαλισμού και την προδοσία των ηγετών της σοσιαλδημοκρατίας. Αλλά οι σπαρτακιστές, οι Γερμανοί αριστεροί, δεν είχαν απαλλαγεί από τα μισομενσεβίκικα λάθη σε υψίστης σημασίας ζητήματα της θεωρίας και της πολιτικής. Η κριτική των λαθών των Γερμανών αριστερών έγινε στα έργα του Β.Ι. Λένιν: «Για την μπροσούρα του Γιούνιους» (βλ. Απαντα, τόμ. 22, σελ. 291-305, ελλ. έκδ. σελ. 312-327), «Για τη γελοιογραφία του μαρξισμού και τον «ιμπεριαλιστικό οικονομισμό» (βλ. Απαντα, τόμ. 23, σελ. 16-64, ελλ. έκδ. σελ. 18-72 και άλλα). Τον Απρίλη του 1917 οι σπαρτακιστές μπήκαν στο κεντρικό Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας, διατηρώντας μέσα σ' αυτό τη δική τους οργανωτική αυτοτέλεια. Υστερα από την επανάσταση του Νοέμβρη του 1918 στη Γερμανία, οι σπαρτακιστές διέκοψαν τις σχέσεις με τους «ανεξάρτητους», και το Δεκέμβρη του ίδιου χρόνου ίδρυσαν το Κομμουνιστικό Κόμμα της Γερμανίας – Σύντ.

6. Το Ανεξάρτητο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα της Γερμανίας ήταν κόμμα του κέντρου, που δημιουργήθηκε τον Απρίλη του 1917. Τον Οχτώβρη του 1920 έγινε διάσπαση στο συνέδριο του Ανεξάρτητου σοσιαλδημοκρατικού κόμματος στο Γκάλλε. Σημαντικό μέρος του προσχώρησε το Δεκέμβρη του 1920 στο Κομμουνιστικό Κόμμα της Γερμανίας. Τα δεξιά στοιχεία σχημάτισαν ξεχωριστό κόμμα και πήραν την παλιά ονομασία του Ανεξάρτητου Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος. Το 1922 οι «ανεξάρτητοι» μπήκαν ξανά στο Γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα – Σύντ.